

ΑΘΗΝΑ ΠΡΙΜΙΚΙΡΗ

Εκπαίδευση 4.0*

Μάθηση και Δεξιότητες του 21ου αιώνα

ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

** Nomen est omen
Το όνομα είναι οίωνός, σημάδι*

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ 4.0

ΜΑΘΗΣΗ ΚΑΙ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ 21ου ΑΙΩΝΑ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Συγγραφέας: Αθηνά Πριμικίρη

Επιμέλεια-Διόρθωση: Βάλια Μπράβου

© 2020 Αθηνά Πριμικίρη

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά τον Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του πρωτότυπου έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

www.epbooks.gr

Καποδιστρίου 9, 144 52 Μεταμόρφωση Αττικής

τηλ.: 210 2816134, e-mail: info@epbooks.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

Μασσαλίας 14, 106 80 Αθήνα, τηλ.: 210 3615334

ISBN 978-960-484-644-3

ΑΘΗΝΑ ΠΡΙΜΙΚΙΡΗ

Εκπαίδευση 4.0*

Μάθηση και Δεξιότητες του 21ου αιώνα
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

** Nomen est omen – Το όνομα είναι αιωνός, σημάδι*

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Στη μητέρα μου. Για όλα!

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ.....	11
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	21
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	23
AD LECTOREM.....	29

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ 21ου ΑΙΩΝΑ: ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ,
ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ, ΑΠΕΙΛΕΣ ΚΑΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ

Εισαγωγή στο τωρινό μέλλον.....	37
1.1. Μετασχηματίζοντας τον κόσμο μας. Ατζέντα 2030 για την Αειφόρο Ανάπτυξη: Εκπαίδευση και Επιχειρηματικότητα.....	37
1.1.1. Ο συσχετισμός της Αειφόρου Ανάπτυξης με την Εκπαίδευση και την Επιχειρηματικότητα.....	46
Εισαγωγή στο μέλλον.....	73
1.2. Από τους κλυδωνισμούς στις Μεγα-Τάσεις (Mega-Trends).....	74
1.2.1. Θέσεις εργασίας και αυτοματοποίηση.....	82
1.2.2. Επιδράσεις των Μεγα-Τάσεων στην αγορά εργασίας και στον επαναπροσδιορισμό των δεξιοτήτων.....	96
1.2.3. Προς έναν υβριδικό ορίζοντα: η μετάβαση από το ανθρώπινο στο υβριδικό εργατικό δυναμικό.....	104
1.2.4. Επιδράσεις των Μεγα-Τάσεων στους νέους.....	117
1.2.4.1. Αναδυόμενα ερωτήματα των Μεγα-Τάσεων, που αφορούν τους νέους...	119
1.2.5. Συσχετισμός των Μεγα-Τάσεων με το μέλλον της εκπαίδευσης.....	120
1.2.5.1. Γνωριμία με την Τεχνητή Νοημοσύνη.....	123
1.2.5.2. Το επάγγελμα του εκπαιδευτικού στην εποχή της Τεχνητής Νοημοσύνης...	133
Εισαγωγή στις γενιές του παρόντος και του μέλλοντος.....	138
1.3. Από τη «Σπουδαιότερη Γενιά» στη «Γενιά Άλφα».....	138
1.4. ΣΥΝΟΨΗ.....	149

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΝΟΨΕΙ ΤΩΝ ΑΛΛΑΓΩΝ ΤΟΥ 21ου ΑΙΩΝΑ

Εισαγωγή.....	153
2.1. Οι Βιομηχανικές Επανάστασεις αυτοσυστήνονται.....	155
2.2. Η επίδραση της 4ης Βιομηχανικής Επανάστασης στην εκπαίδευση. «Εκπαίδευση 4.0», η Πύλη της 4ης Βιομηχανικής Επανάστασης.....	169
2.3. Το Ανθρώπινο Κεφάλαιο.....	184
2.4. Η ανάπτυξη των ικανοτήτων και δεξιοτήτων μέσω της εκπαίδευσης	192
2.4.1. Ο πολυδιάστατος χαρακτήρας των δεξιοτήτων. Ορισμός, διάκριση και σπουδαιότητα αυτών.....	196
2.4.1.1. Ενάρετος κύκλος κατά Φαύλου κύκλου.....	225
2.4.1.2. Συναισθηματική Νοημοσύνη, ένα διαφορετικό είδος νοημοσύνης και κορυφαία δεξιότητα του 21ου αιώνα	235
2.4.1.3. Η Κοινωνική και Συναισθηματική Μάθηση, επένδυση για τη σχολική επιτυχία και την επαγγελματική σταδιοδρομία.....	239
2.4.2. Το μέλλον στο επίκεντρο: ξεκινώντας δυναμικά από την εκπαίδευση	247
2.5. Η στροφή της μάθησης προς μια νέα ισορροπία. Το μοντέλο μάθησης του 21ου αιώνα ...	250
2.5.1. Η ποιότητα της εκπαίδευσης.....	264
2.5.2. Η ποιότητα της διδασκαλίας.....	265
2.5.3. Οι σύγχρονες παιδαγωγικές αντιλήψεις του 21ου αιώνα υπό το πρίσμα της δημιουργικότητας, της διά βίου μάθησης, της βαθιάς μάθησης και των «νέων παιδαγωγικών»	269
2.5.3.1. Η πρόταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	270
2.5.3.2. «Βαθιά μάθηση» και «νέες παιδαγωγικές»	275
2.6. Το σχολείο ως «Οργανισμός που μαθαίνει».....	283
2.6.1. Παράγοντες που επηρεάζουν τη διαδικασία ανάπτυξης του εκπαιδευτικού συστήματος; ο ρόλος της αλλαγής.....	292
2.6.2. Οι δυνάμεις της αντίστασης	296
2.7. Από τα παλιά στα καινούρια. Ξεχάστε την εκπαίδευση που ξέραμε – Οι 10 τάσεις που μετασχηματίζουν την εκπαίδευση.....	298
2.8. Η ελληνική πραγματικότητα.....	300
2.9. ΣΥΝΟΨΗ.....	301

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΑΣ – ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Εισαγωγή	303
3.1. Εν αρχή ην ο επιχειρηματίας.....	304
3.1.1. Ο επιχειρηματίας με βάση την οικονομική προσέγγιση	305
3.1.2. Ο επιχειρηματίας με βάση την ψυχολογική προσέγγιση	310
3.1.3. Ο επιχειρηματίας με βάση τις κοινωνικο-συμπεριφορικές προσεγγίσεις.....	316
3.2. Η έννοια της επιχειρηματικότητας.....	321
3.3. Καινοτομία και Επιχειρηματικότητα	331
3.3.1. Συσχέτιση Δημιουργικότητας, Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας.....	341
3.4. Η επιχειρηματικότητα με τα μάτια της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	345
3.5. Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη.....	347
3.6. Κοινωνική Οικονομία, Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, Κοινωνική Επιχείρηση, Κοινωνικός Επιχειρηματίας.....	354
3.7. Η έννοια του επιχειρηματικού οικοσυστήματος.....	357
3.8. ΣΥΝΟΨΗ.....	361

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΕΙΝ

Εισαγωγή	365
4.1. Η εκπαίδευση στο επιχειρείν: ορισμοί, συνώνυμα και συγγενικοί όροι	366
4.2. Στόχοι της εκπαίδευσης στο επιχειρείν	374
4.2.1. Προς ένα ενιαίο μοντέλο εξέλιξης για την εκπαίδευση στο επιχειρείν.....	379
4.3. Η εκπαίδευση στο επιχειρείν, βασικός παράγοντας προώθησης της επιχειρηματικότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	386
4.4. Μπορεί η επιχειρηματικότητα να διδαχτεί;.....	389
4.5. Διαστάσεις και μέτρηση της επιχειρηματικής νοοτροπίας	395
4.6. Η μοντέρνα παιδαγωγική και η βιωματική μάθηση.....	398
4.6.1. Κύρια παιδαγωγικά ζητήματα	399
4.6.2. Καλλιέργεια του δημιουργικού, καινοτόμου και επιχειρηματικού πνεύματος ...	401
4.6.3. Εκπαιδευτικά εμπόδια και προκλήσεις στην εκπαίδευση στο επιχειρείν.....	403
4.7. Το εξωστρεφές σχολείο και το εκπαιδευτικό οικοσύστημα.....	404
4.7.1. Αλλάζοντας το εκπαιδευτικό οικοσύστημα	404

4.7.2. Η έννοια του επιχειρηματικού εκπαιδευτικού οικοσυστήματος.....	408
4.7.3. Προς μια δυναμική προσέγγιση.....	410
4.7.4. Ένα μοντέλο επιχειρηματικού εκπαιδευτικού οικοσυστήματος.....	411
4.8. Τα Επιχειρηματικά Σχολεία.....	412
4.8.1. Ο ρόλος του μαθητή στο επιχειρηματικό σχολείο.....	413
4.8.2. Ο ρόλος των προτύπων.....	416
4.8.3. Ο ρόλος των εκπαιδευτικών, η επιμόρφωση αυτών και προσεγγίσεις της επιχειρηματικής διδασκαλίας.....	416
4.9. ΣΥΝΟΨΗ.....	427
ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ.....	429
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	435
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΕΛΟΥΣ.....	480

ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Το πόνημα που κρατάτε στα χέρια σας με γενικό τίτλο *Εκπαίδευση 4.0* προσπαθεί να αναδείξει την αναγκαιότητα για τη διάδοση των λεγόμενων «δεξιοτήτων του 21ου αιώνα», με έμφαση στη διαδικασία «μάθησης του 21ου αιώνα, και επεκτείνεται στη διδασκαλία των επιχειρηματικών δεξιοτήτων από τα πρώτα στάδια της εκπαίδευσης. Ο δρόμος που ακολουθεί είναι μέσω της στοχοθεσίας που θέτει η Ατζέντα 2030 του ΟΗΕ (Στόχος 4), της εξάπλωσης των Μεγα-Τάσεων, της 4ης Βιομηχανικής Επανάστασης, της έννοιας του επιχειρηματία και της επιχειρηματικότητας, της δημιουργικότητας και της καινοτομίας. Δεν θα μπορούσαμε να αντιληφθούμε τη σπουδαιότητα των αλλαγών που επήλθαν και συνεχίζουν δυναμικά να επέρχονται στην εκπαίδευση και μάθηση κατά τη διάρκεια του 21ου αιώνα (αυτό δικαιολογεί τον τίτλο του βιβλίου), αν δεν γνωρίζαμε αφενός τι είδους προκλήσεις δημιουργεί και θα δημιουργήσει η 4η Βιομηχανική Επανάσταση και η ανάπτυξη της Τεχνητής Νοημοσύνης και αφετέρου ποιες ευκαιρίες θα αποκαλύψει το κοντινό μέλλον. Για όλα αυτά μας προιδεάζει το 1ο Κεφάλαιο. Πιο αναλυτικά:

Στο 1ο Κεφάλαιο παρουσιάζεται η Ατζέντα 2030 για την Αειφόρο Ανάπτυξη, με επικέντρωση στο είδος της εκπαίδευσης που απαιτείται για μία χωρίς αποκλεισμούς, δίκαιη και καλής ποιότητας εκπαίδευση. Τονίζεται, πρώτον, η σημασία της εμφύσησης –μέσω της εκπαίδευσης– των κατάλληλων δεξιοτήτων για την απασχόληση, την εξεύρεση αξιοπρεπών θέσεων εργασίας και τη διάχυση της επιχειρηματικότητας και, δεύτερον, η σημασία «της εκπαίδευσης στο επιχειρείν» για την οικοδόμηση μιας πιο βιώσιμης οικονομίας και κοινωνίας των πολιτών. Αναφέρονται, επίσης, οι σύγχρονες μετασχηματιστικές τάσεις που καθορίζουν το παρόν και διαμορφώνουν το μέλλον, οι (ενδεχόμενες) επιδράσεις τους στον επιχειρηματικό κόσμο, τις βιομηχανικές δομές, τις κοινωνίες, τη ζωή των ατόμων, την εκπαίδευση, καθώς και το πώς αυτές επηρεάζουν τη ζήτηση δεξιοτήτων σε σχέση με το μέλλον της απασχόλησης. Αναλύεται δηλαδή η περιρρέουσα και πιθανή μελλοντική ατμόσφαιρα για τις απαιτούμενες επενδύσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο και ιδιαίτερα στην εκπαίδευση του 21ου αιώνα.

Η αφηνιαστική ορμή με την οποία έχουν λάβει χώρα ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις σε διάφορους τομείς της ανθρώπινης ζωής μάς έχει εισάγει στην εποχή της 4ης Βιομηχανικής Επανάστασης, η οποία αλλάζει άρδην τον τρόπο που οι επιχειρηματικές πρωτοβουλίες δημιουργούν προστιθέμενη αξία, οι άνθρωποι κάνουν τη δουλειά τους, τα άτομα αλληλεπιδρούν και επικοινωνούν μεταξύ τους, επηρεάζοντας αναπόφευκτα και την εκπαίδευση. Αυτή είναι η εισαγωγή του 2ου Κεφαλαίου. Στη

συνέχεια, παρουσιάζονται οι σύγχρονες εκπαιδευτικές τάσεις που προδιαγράφουν τον τρόπο με τον οποίο η εκπαίδευση μπορεί να εμπλουτιστεί προκειμένου να προικίσει μαθητές και φοιτητές με τα κατάλληλα εκείνα εφόδια και τις απαιτούμενες ικανότητες και δεξιότητες ώστε αυτοί να μπορούν να διαχειριστούν ως εργαζόμενοι, καταναλωτές και πολίτες τις επικείμενες προκλήσεις και να μεταβούν με επιτυχία από τη σχολική πραγματικότητα στη σύγχρονη αγορά εργασίας. Τονίζεται επανειλημμένα η σημασία των δεξιοτήτων για την επίτευξη της απασχολησιμότητας και την τόνωση της παραγωγικότητας και η τεράστια σπουδαιότητά τους προκειμένου τα άτομα να είναι επαρκώς εξοπλισμένα με τα κατάλληλα εφόδια για να ζήσουν μια πραγματικά βιώσιμη και υπεύθυνη ζωή συμμετέχοντας στην κοινωνία όχι μόνο ως ενεργοί και ισότιμοι πολίτες, ηθικά και κοινωνικά υπεύθυνοι, αλλά και ως πετυχημένοι και ευαίσθητοποιημένοι επαγγελματίες.

Καθότι η σπουδαιότητα της εκπαίδευσης στο επιχειρείν συνδέεται άρρηκτα με τη σημασία που προσδίδεται στον επιχειρηματία σε όλο το οικονομικό σύστημα, στο 3ο Κεφάλαιο μελετάται η έννοια και ο ρόλος του σε θεωρητικό πλαίσιο καθώς και η καίρια συμβολή του στην κατανόηση της βαθύτερης ουσίας της επιχειρηματικής δράσης. Αναδεικνύονται τα πρωταρχικά χαρακτηριστικά της ιδιαίτερης προσωπικότητάς του προκειμένου να επιτευχθεί μια πληρέστερη εικόνα του ζωτικού ρόλου που διαδραματίζει. Στο ίδιο Κεφάλαιο επιχειρείται η μελέτη των πολυσχιδών ορισμών της επιχειρηματικότητας, του επιχειρηματικού οικοσυστήματος, καθώς και η συσχέτιση της δημιουργικότητας με την έννοια της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας.

Στο 4ο Κεφάλαιο προσδιορίζεται το επιχειρείν στο σχολικό πλαίσιο, αφού στο Κεφάλαιο 3 έχει προηγηθεί η περιγραφή του «επιχειρηματία» και η διαλεύκανση της έννοιας της «επιχειρηματικότητας», η επεξήγηση των οποίων αποτελεί βασική προϋπόθεση για την κατανόηση της εκπαίδευσης στο επιχειρείν. Παρουσιάζεται σε αδρές γραμμές ο τρόπος με τον οποίο συνδέεται το επιχειρείν με το εκπαιδευτικό σύστημα, καθώς και οι σκοποί και το αντικείμενο της επιχειρηματικότητας ως εκπαιδευτικής διαδικασίας και παιδαγωγικής μεθόδου. Η εκπαίδευση στο επιχειρείν προβάλλεται ως η καλύτερη λύση για να επιτευχθεί η προετοιμασία των μαθητών για τη συμμετοχή τους στην ευρύτερη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη αλλά και για την αρτιότερη διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους ως ατόμων γενικότερα.

ΑΚΡΩΝΥΜΙΑ

AIED	Artificial Intelligence in Education
AMA	American Management Association
ATC21S	Assessment and Teaching of 21st Century Skills
BEAP	Basic Education in Africa Programme
BEAR	Better Education for Africa's Rise
BRT	Business Roundtable
CCR	Center for Curriculum Redesign
CEDEFOP	European Centre for the Development of Vocational Training
CEO	Chief Executive Officer
CSIRO	The Common Wealth Scientific and Industrial Research Organisation
CSIS	Center for Strategic and International Studies
CSR	Corporate Social Responsibility
EC	European Commission
ECI	European Creativity Index
ECIA	European Creative Industries Alliance
EFA	Education for All
EIU	Economist Intelligence Unit
EPRS	European Parliament Research Service
ESA	European Space Agency
ESF	The European Social Fund
ESPAS	European Strategy and Policy Analysis System
FDI	Foreign Direct Investment
FFE-YE	The Danish Foundation for Entrepreneurship-Young Enterprise
4IR	Fourth Industrial Revolution/4η Βιομηχανική Επανάσταση
GDP	Gross Domestic Product
GEM	Global Entrepreneurship Monitor
GEM Report	Global Education Monitoring Report
HGFs	High Growth Firms
IBM	International Business Machines Corporation
IEEE	Institute of Electrical and Electronics Engineers
ILO	International Labour Office
IYF	International Youth Foundation

LDCs	Least Developed Countries
MOOCs	Massive Open Online Courses
NACCCE	National Advisory Committee for Creative and Cultural Education
NBEA	National Business Education Association’s Policies Commission for Business and Economic Education
NCECT	The National Council for Excellence in Critical Thinking
NESTA	The National Endowment for Science, Technology and the Arts
NIC	National Intelligence Council (USA)
NRC	National Research Council (USA)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OER	Open Education Resources
OFSTED	UK Office for Standards in Education, Children’s Services and Skills
PIAAC	Programme for the International Assessment of Adult Competencies
PISA	Programme for International Student Assessment
P21	Partnership for 21st Century Skills
R&D	Research & Development
SAP	Systems Applications and Products
SCANS	Department of Labor’s Secretary Commission on Achieving Necessary Skills
SDGs	The Sustainable Development Goals (Οι Στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης)
SDL	Self-Driven Learning or Self Directed Learning
SEL	Social and Emotional Learning
SLO	School as Learning Organisation
SSE	Social and Solidarity Economy
STEM	Science, Technology, Engineering, Mathematics
STI	Science, Technology, Innovation
TED	Technology, Entertainment, Design
TTCT	Torrance Test of Creative Thinking
UN	United Nations
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation
VicHealth	The Victorian Health Promotion Foundation
WBG	World Bank Group
WEFFI	Worldwide Educating For the Future Index

WEF	World Economic Forum
ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΕΚΕ	Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη
ΕΚΤ	Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης
ΕΟΠ	Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος
ΚΑΛΟ	Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία
ΜΚΟ	Μη Κερδοσκοπικός Οργανισμός
ΜΜΕ	Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
TN	Τεχνητή Νοημοσύνη
ΤΠΕ	Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνιών

ΠΛΑΙΣΙΑ

- Πλαίσιο 1.1 Τι είναι η Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη
- Πλαίσιο 1.2 Δίχως την Πνευματικότητα, οι 17 Παγκόσμιοι Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ δύσκολα θα επιτευχθούν
- Πλαίσιο 1.3 Δημιουργία Θέσεων Εργασίας και Αειφορία
- Πλαίσιο 1.4 Κοινωνικές Επιχειρήσεις και Αειφορία – Ισότητα Φύλων και Αειφορία
- Πλαίσιο 1.5 Τυπική, Μη Τυπική και Άτυπη Μάθηση
- Πλαίσιο 1.6 Από τη Διακήρυξη του Ευρωπαϊκού Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων για την Εκπαίδευση, Κατάρτιση και διά Βίου Μάθηση
- Πλαίσιο 1.7 Πώς ορίζεται η Παγκοσμιοποίηση
- Πλαίσιο 1.8 Μεγα-Τάσεις
- Πλαίσιο 1.9 Αυτοματοποίηση
- Πλαίσιο 1.10 «Διαπροσωπικές Δεξιότητες», «Γνωστικές Δεξιότητες Υψηλότερης Τάξης» και «Δεξιότητες Συστημάτων»
- Πλαίσιο 1.11 «Καθήκοντα Ρουτίνας» και «Καθήκοντα Μη Ρουτίνας»
- Πλαίσιο 1.12 Γνωστική Προσαρμοστικότητα (Learnability)
- Πλαίσιο 1.13 Υβριδικό Εργατικό Δυναμικό
- Πλαίσιο 1.14 Οι εργαζόμενοι τύπου «Νέου-Κολάρου»
- Πλαίσιο 1.15 Τεχνητή Νοημοσύνη
- Πλαίσιο 1.16 «Γονείς-Ελικόπτερα» και «Γονείς Αόρατοι Μαχητές»
- Πλαίσιο 2.1 Εγγράμματος – Εγγραμματοσύνη
- Πλαίσιο 2.2 Τι είναι το Πρόγραμμα Διεθνούς Αξιολόγησης Μαθητών (PISA)
- Πλαίσιο 2.3 Εργασία 4.0 (Work 4.0) – Υγεία 4.0 (Health 4.0) – Διάστημα 4.0 (Space 4.0)
- Πλαίσιο 2.4 Μορφές Κεφαλαίου
- Πλαίσιο 2.5 Οι Μη Γνωστικές Δεξιότητες χρειάζονται καινούριο όνομα
- Πλαίσιο 2.6 Δεξιότητες Υψηλής Ειδίκευσης
- Πλαίσιο 2.7 Οι Ήπιες Δεξιότητες είναι κάτι περισσότερο από τις Διαπροσωπικές Δεξιότητες
- Πλαίσιο 2.8 Οι Κοινωνικο-Συναισθηματικές και Γνωστικές Δεξιότητες μπορούν να διδαχθούν και να αναπτυχθούν καθ' όλη την παιδική ηλικία, την εφηβεία και πέραν αυτής

Πλαίσιο 2.9	Μεταβαλλόμενες Οικογενειακές Δομές
Πλαίσιο 2.10	Τι είναι η Απαξίωση Δεξιοτήτων
Πλαίσιο 2.11	Δεξιότητες του 21ου αιώνα
Πλαίσιο 2.12	Μάθηση και Δεξιότητες του 21ου αιώνα
Πλαίσιο 2.13	Η έννοια της Μεταγνώσης
Πλαίσιο 2.14	Τι είναι τα Ικριώματα (Scaffolding) στην Εκπαίδευση
Πλαίσιο 2.15	Τι είναι η Βαθιά Μάθηση
Πλαίσιο 2.16	Μαθησιακό Περιβάλλον
Πλαίσιο 3.1	Οι «Big Five» Διαστάσεις της Προσωπικότητας
Πλαίσιο 4.1	Οι «Big Five» Διαστάσεις της Παιδικής Προσωπικότητας
Πλαίσιο 4.2	Ικανότητες που χρειάζεται ο Επιχειρηματίας
Πλαίσιο 4.3	Ένδοξη Αποτυχία (Glorious Failure)
Πλαίσιο 4.4	Διαφοροποίηση Διδασκαλίας και Εκπαίδευσης
Πλαίσιο 4.5	Τι δεν είναι Επιχειρηματικότητα

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1.1	Οι 17 Στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης
Πίνακας 1.2	Ρόλος εμπλεκομένων στην Ατζέντα 2030
Πίνακας 1.3	Επιμέρους στόχοι του Στόχου 4
Πίνακας 1.4	Εκτιμήσεις της τεχνολογικής ανεργίας
Πίνακας 1.5	SWOT Ανάλυση της ΑΙΕΔ από την πλευρά του εκπαιδευτικού
Πίνακας 1.6	Τα ηλικιακά όρια των γενεών
Πίνακας 2.1	Οι 15 κορυφαίες δεξιότητες για το 2025
Πίνακας 2.2	Σύνοψη των δεξιοτήτων ζωής και των χαρακτηριστικών τους
Πίνακας 2.3	Οι ουσιώδεις αλλά απροσδιόριστες έννοιες της δημιουργικότητας, της κριτικής σκέψης και των δεξιοτήτων συνεργασίας
Πίνακας 2.4	(3Rx7C)= Οι διά βίου δεξιότητες του 21ου αιώνα
Πίνακας 2.5	Δεξιότητες και Γνώσεις για τη μάθηση του 21ου αιώνα
Πίνακας 2.6	Η νέα ισορροπία της μάθησης του 21ου αιώνα
Πίνακας 3.1	Οι βασικοί ρόλοι του επιχειρηματία
Πίνακας 3.2	Επιχειρηματικός τύπος, προσωπικότητα και χαρακτηριστικά
Πίνακας 3.3	Ανασκόπηση των υπάρχοντων ορισμών της επιχειρηματικότητας
Πίνακας 3.4	Συσχέτιση εννοιών
Πίνακας 4.1	Παραδοσιακές και επιχειρηματικές προσεγγίσεις στην εκπαίδευση και τη διδασκαλία

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

Διάγραμμα 1	Συστήματα διά βίου μάθησης: βασικά χαρακτηριστικά
Διάγραμμα 2	Πλοήγηση στην επόμενη Βιομηχανική Επανάσταση
Διάγραμμα 3	Δεξιότητες για έναν ψηφιακό κόσμο
Διάγραμμα 4	Οι τέσσερις διαστάσεις της εκπαίδευσης του 21ου αιώνα
Διάγραμμα 5	Μοντέλο λειτουργίας σχολείων
Διάγραμμα 6	Η λειτουργία της καινοτομίας
Διάγραμμα 7	Το επιχειρηματικό εκπαιδευτικό οικοσύστημα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στο νέο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, παρατηρούμε ότι η φύση του ανταγωνισμού που τα άτομα και οι επιχειρήσεις καλούνται να αντιμετωπίσουν παρουσιάζει συνεχείς μεταβολές, ενώ ταυτόχρονα νέες ευκαιρίες εμφανίζονται σε ατομικό ή συλλογικό επίπεδο. Στο πλαίσιο αυτό, η Ατζέντα 2030 και η καλλιέργεια συνθηκών για μια Αειφόρο Ανάπτυξη αισιοδοξούν να ενισχύσουν τον ρόλο των διεθνών θεσμών στην παγκόσμια οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα.

Παράλληλα, σύμφωνα με τον οικονομολόγο Paul Krugman, βραβείο Νόμπελ 2008, η κύρια αιτία που οδηγεί τις αναπτυσσόμενες οικονομίες σε χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης είναι η σημειούμενη ανεπαρκής ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών. Προκειμένου να αντιμετωπιστεί η χαμηλή ζήτηση, θα μπορούσαμε να προτείνουμε την ύπαρξη ενός πλαισίου ενθάρρυνσης της επιχειρηματικής δραστηριότητας έτσι ώστε να ενισχυθεί η οικονομία με όλες τις θετικές επιδράσεις στο επίπεδο του παραγόμενου προϊόντος. Η εν δυνάμει αξιοποίηση της παραγωγικής δυναμικότητας βοηθά στην αντιμετώπιση της ανεργίας, στη βελτίωση του ατομικού και εθνικού εισοδήματος, στην αύξηση της ζήτησης και σε μια σειρά από θετικές οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες.

Βέβαια, οι παραπάνω απόψεις, που αποτελούν και τις σύγχρονες προκλήσεις της παγκόσμιας οικονομίας, ενδεχομένως να είχαν ελπίδα υλοποίησης μέσω της αποτελεσματικής παρέμβασης του επίσημου κράτους, όπως προτείνει ο Joseph Stiglitz, βραβείο Νόμπελ 2001, προκειμένου να δημιουργηθεί ένα ευνοϊκό κλίμα ώστε η οικονομία να λειτουργεί υπηρετώντας την κοινωνία και όχι το αντίθετο.

Κατά συνέπεια, περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη στιγμή, η **Επιχειρηματικότητα** προτάσσεται ως κρίσιμη μεταβλητή στο δυναμικά μεταβαλλόμενο και αβέβαιο παγκόσμιο περιβάλλον, το οποίο μαστίζεται από τη φτώχεια, την άνιση κατανομή του παραγόμενου προϊόντος και εισοδήματος, την έλλειψη ίσων ευκαιριών και την άσκηση μη αποτελεσματικών παρεμβατικών πολιτικών.

Η εξαιρετικά ενδιαφέρουσα μελέτη της εκπαιδευτικού Αθηνάς Πριμικήρη αποτελεί έναν οδηγό πορείας για μια κοινωνία που ενδιαφέρεται να δημιουργήσει ανθρώπινο κεφάλαιο, το οποίο, σε συνδυασμό με την **Επιχειρηματική Ευφυΐα**, θα μπορούσε να διαμορφώσει συνθήκες που θεμελιώνουν την κοινωνική και οικονομική συνοχή.

Η κατάλληλη εκπαίδευση αποσκοπεί στον εμπλουτισμό των νέων με τον πολυδιάστατο χαρακτήρα των ήπιων δεξιοτήτων, οι οποίες, σε συνδυασμό με κατάλληλες

ενθαρρυντικές πολιτικές, δημιουργούν αισιόδοξες προϋποθέσεις για τη δημιουργία αξίας μέσω του ανθρώπινου κεφαλαίου, το οποίο αποτελεί και τον μεταβαλλόμενο πλούτο των εθνών.

Εύχομαι τα σημαντικά στοιχεία που η συγκεκριμένη μελέτη αναλύει να αποτελέσουν έναυσμα για αποτελεσματικές κρατικές παρεμβάσεις και για τη δημιουργία ενός ευνοϊκού κλίματος **επιχειρηματικής ευφυΐας** ώστε η οικονομία και η κοινωνία να συμπορεύονται με γνώσεις, αξίες και σεβασμό!!!!!!

Βικτωρία Πέκκα-Οικονόμου,
Καθηγήτρια, Διευθύντρια του ΔΜΠΣ «ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ»,
Πανεπιστήμιο Πειραιώς

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο τίτλος του βιβλίου της Αθηνάς Πριμικήρη παραπέμπει στο μέλλον:

«**Εκπαίδευση 4.0**», δηλαδή στην εποχή της νέας Βιομηχανικής Επανάστασης που έχει ήδη ξεκινήσει.

«**Μάθηση και Δεξιότητες του 21ου αιώνα**», δηλαδή στις απαραίτητες για την επιβίωση και πρόοδο δεξιότητες που απαιτούνται πια να διαθέτουν όλο και περισσότερα μέλη της παγκόσμιας κοινωνίας.

«**Επιχειρηματικές Δεξιότητες στην Εκπαίδευση**», τέλος, με άλλα λόγια στο πόσο χρήσιμες είναι αυτές οι δεξιότητες, ώστε να κρίνεται απαραίτητο να αποκτούνται μέσω της Εκπαίδευσης.

Αν αυτές οι έννοιες, αυτές οι λέξεις εκφράζονταν ακόμα και στην αρχή του 21ου αιώνα, θα φάνταζαν εξαιρετικά πρωτοποριακές. Σήμερα όμως δεν είναι απλά αυτονόητες, αλλά και καθοριστικές για το μέλλον μας ως έθνος, ως χώρα και ως κοινωνία!

Γι' αυτούς τους λόγους –και όχι μόνο– το βιβλίο αυτό είναι εξαιρετικά επίκαιρο. Έρχεται σε μία εποχή που, ύστερα από μια δεκαετία οικονομικής (και κατ' επέκταση και κοινωνικής) κρίσης και ύφεσης, η ανάγκη για ανάπτυξη είναι πλέον επιτακτική. Και ανάπτυξη δεν μπορεί φυσικά να νοηθεί χωρίς επιχειρηματικότητα. Είναι αυτονόητο μεν, πολύ λίγους όμως φαίνεται ότι απασχολεί ακόμα και σήμερα το γεγονός ότι η οικονομική ανάπτυξη απαιτεί την ύπαρξη και λειτουργία **δημιουργικών, αποτελεσματικών, οργανωμένων, καινοτομικών, εξωστρεφών και κερδοφόρων επιχειρήσεων!** Αυτό γίνεται αμέσως αντιληπτό αν αναλογιστούμε ότι τα τρία σκέλη της οικονομικής ανάπτυξης είναι οι Εξαγωγές, οι Επενδύσεις και η Κατανάλωση.

Η ανάπτυξη τέτοιας μορφής επιχειρήσεων αποτελεί, χωρίς υπερβολή, όρο επιβίωσης για τη χώρα μας, σε μια εποχή που αντιμετωπίζουμε ένα τεράστιο δημογραφικό πρόβλημα και που ένας πολύ μεγάλος αριθμός από το πιο μορφωμένο, δημιουργικό και παραγωγικό δυναμικό των νέων μας έχει εγκαταλείψει τη χώρα (και απ' ό,τι δείχνουν σχετικές έρευνες, δύσκολα, τουλάχιστον άμεσα, θα επιστρέψει στην πατρίδα).

Αυτό όμως δεν μπορεί να γίνει ούτε με μαγικό τρόπο ούτε αυτοστιγμεί, καθώς απαιτεί κοινωνική αποδοχή, ευνοϊκό θεσμικό πλαίσιο, φιλική προς το επιχειρείν νοοτροπία και αντίστοιχη εκπαιδευτική διαδικασία!

Όσον αφορά την εκπαιδευτική διαδικασία λοιπόν, δεν αναφερόμαστε κυρίως στις σπουδές που παρέχονται στη μεταλυκειακή εκπαίδευση, καθώς ποικίλα και πολύ καλά σχετικά ακαδημαϊκά προγράμματα λειτουργούν, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι αρκετά είναι αυτά που μπορούν και πρέπει να γίνουν ακόμα.

Εδώ λοιπόν παρατηρούμε μια μεγάλη αντίφαση σε δύο επίπεδα:

Πρώτον, βλέπουμε στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση να απουσιάζει σε μεγάλο βαθμό μια εκπαιδευτική διαδικασία παροχής γνώσεων και ανάπτυξης δεξιοτήτων (που συνδέεται με την επιχειρηματικότητα), σε αντίθεση με την τριτοβάθμια εκπαίδευση, που περιλαμβάνει αρκετά και καλά ακαδημαϊκά προγράμματα, που σχετίζονται με την ευρύτερη επιχειρηματικότητα.

Δεύτερον, βλέπουμε την αντίφαση η τριτοβάθμια εκπαίδευση (αν και αρκετά αναπτυγμένη ως προς τα σχετικά με την επιχειρηματικότητα αντικείμενα σπουδών) να μην είναι σχεδόν καθόλου συνδεδεμένη με την αγορά εργασίας και το ευρύτερο επιχειρηματικό περιβάλλον!

Γι' αυτούς τους λόγους –και όχι μόνο– θα έπρεπε, ως μέγιστη **εθνική ανάγκη επιβίωσης και εξέλιξης**, να ξεκινήσουν **ΑΜΕΣΑ** όσα ακριβώς αναλύονται τόσο γλαφυρά, μεθοδικά και παραστατικά στο βιβλίο της Αθηνάς Πριμικήρη: μια **επανάσταση**, δηλαδή, για τη σύνδεση ενός υγιούς επιχειρηματικού πνεύματος με την εκπαίδευση και για την ανάπτυξη των τόσο χρήσιμων και για την ίδια την κοινωνία δεξιοτήτων που συνδέονται με την επιχειρηματικότητα ως αναπόσπαστο τμήμα της παιδείας στη χώρα μας!

Το βιβλίο αυτό είναι επίσης εξαιρετικά επίκαιρο και για έναν άλλο λόγο: Σήμερα φαίνεται να έχει ξεκινήσει ένας μεγάλος διάλογος για το πνεύμα και τις κατευθύνσεις που πρέπει να έχει η Παιδεία μας, από την προσχολική αγωγή μέχρι και τη διά βίου μάθηση. Συνεπώς, οι πληροφορίες και οι προτάσεις που περιλαμβάνει έρχονται να εμπλουτίσουν με ένα σημαντικό και πολύ χρήσιμο υλικό τον διάλογο αυτό.

Είναι δυστυχώς απογοητευτικά και εξαιρετικά ανησυχητικά τα μηνύματα που μας έρχονται από όλες τις διεθνείς έρευνες των τελευταίων ετών για το χαμηλό επίπεδο της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα, όπως οι δείκτες PISA του ΟΟΣΑ και οι σχετικές αναλύσεις της ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ. Μερικά μάλιστα από τα συμπεράσματα αυτά είναι άμεσα συνδεδεμένα με το έλλειμμα ανάπτυξης δεξιοτήτων που συνδέονται με την επιχειρηματικότητα στους μαθητές της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Το βιβλίο όμως αυτό δεν είναι μόνο επίκαιρο. Είναι διαχρονικό! Και να γιατί: Οι χώρες που θεωρούμε ως «υποδείγματα» στο διάβα της Ιστορίας έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: Έχουν «διάρκεια» ανοδικής πορείας και «διάρκεια» στην παραμονή τους στον κατάλογο των αναπτυγμένων κοινωνικά και οικονομικά χωρών. Ποιο είναι όμως τελικά το μυστικό γι' αυτή τη διαχρονικά σταθερή ανοδική πορεία τους; Η ύπαρξη σταθερών θεσμών, σύμφωνα και με το σημαντικότερο βιβλίο των καθηγητών D. Acemoglu και J. Robinson *Γιατί αποτυγχάνουν τα έθνη*. Για να προσθέσουμε

με τη σειρά μας ότι σε αυτούς τους σταθερούς θεσμούς βασίζεται το «ευ- επιχειρείν»!

Το ευ-επιχειρείν συνεπώς σηματοδοτείται από τρεις καθοριστικούς παράγοντες: ευνοϊκό θεσμικό περιβάλλον, κοινωνική αναγνώριση (όπου το επιχειρείν θεωρείται σημαντική αξία) και κυρίως εκπαίδευση, ανάπτυξη και υποστήριξη δεξιοτήτων που μεταλαμπαδεύονται στους νέους σε όλα τα στάδια της εκπαίδευσης. Την ανάγκη να καλυφθεί στη χώρα μας αυτό το κενό έλλειψης οργανωμένης, μεθοδικής και συνεπούς επιμόρφωσης σε δεξιότητες που ευνοούν την επιχειρηματικότητα έρχεται να αναδείξει αυτό το βιβλίο!

Μπορούμε άραγε να φανταστούμε διαχρονικά τους Έλληνες χωρίς να περιλάβουμε στην ιστορία τους βασικές έννοιες όπως θάλασσα, ναυτιλία, εμπόριο, ευελιξία, επιβίωση; Ευτυχώς ή δυστυχώς, οι έννοιες αυτές ταυτίζονται με την επιχειρηματικότητα!

Αν ξεκινήσουμε όμως σήμερα μια συζήτηση με τους μαθητές στα σχολεία μας για το τι σημαίνει η έννοια «επιχείρηση», μάλλον δεν θα πάρουμε πολλές από τις παρακάτω απαντήσεις:

- Η επιχείρηση είναι χρήσιμη για την κοινωνία (π.χ. απασχόληση, ανταγωνιστικότητα, «κοινωνικά» έσοδα).
- Η επιχείρηση δεν έχει μόνο δικαιώματα αλλά και υποχρεώσεις προς το κράτος και την κοινωνία.
- Η υγιής επιχείρηση εκτός από την οικονομική της διάσταση θα πρέπει να χαρακτηρίζεται και από κοινωνική υπευθυνότητα.
- Η επιχείρηση παράγει υλικό και πνευματικό πλούτο.
- Η επιχείρηση προσφέρει διέξοδο στη δημιουργικότητα του ατόμου (που αποτελεί το σημαντικότερο ανθρώπινο κίνητρο).
- Για την υγεία, εξέλιξη, πρόοδο και επιτυχία της επιχείρησης απαιτούνται συνθήκες που προωθούν και αναδεικνύουν ταλέντα, ικανότητες και δεξιότητες που σχετίζονται με έννοιες όπως: αξίες, όραμα, κίνητρα, στόχοι, αγωνιστικότητα, υπευθυνότητα, ηγεσία, στρατηγική, προγραμματισμός, σχεδιασμός, ομαδική συνεργασία, δημιουργικότητα και καινοτομία, ικανότητα ελέγχου, προσαρμοστικότητα και ικανότητα αλλαγών, ικανότητα στη λήψη αποφάσεων, αυτοπειθαρχία, επίλυση διαφορών, διαχείριση κρίσεων και δύσκολων καταστάσεων, διαχείριση χρόνου και άγχους κ.ο.κ.
- Η επιχείρηση στηρίζεται στο «ρίσκο» (που εμπεριέχει και την πιθανότητα αποτυχίας).
- Το «ρίσκο» προσφέρει εμπειρία, γνώση, σοφία, πρόοδο.

- Το «ρίσκο» επιβραβεύεται και με υλικό και με πνευματικό όφελος.
- Το «ρίσκο», όταν συνοδεύεται από αποτυχία, μας διδάσκει πώς να μάθουμε από τα λάθη μας αλλά και να αναλάβουμε την ευθύνη των συνεπειών της αποτυχίας μας (εμείς φταίμε, όχι οι άλλοι).
- Το κέρδος αποτελεί ένα από τα σημαντικά ανθρώπινα κίνητρα.
- Ο καθένας μας έχει ρόλο μέσα στην επιχείρηση.
- Η συμμετοχή μας στην επιχείρηση περιλαμβάνει δικαιώματα αλλά και υποχρεώσεις.

Ανεξάρτητα από την επιβεβλημένη πάντοτε κριτική ματιά στις παραπάνω απόψεις, αν καταφέρουμε να αλλάξει αυτή η περιρρέουσα εθνική αντιεπιχειρηματική νοοτροπία, ώστε η πλειοψηφία των απαντήσεων να έχει θετική στάση ως προς μια υγιή-δημιουργική επιχειρηματικότητα, μάλλον θα είμαστε στον σωστό δρόμο!

Δεν είναι καθόλου τυχαίο βέβαια το απογοητευτικό φαινόμενο να μην μπορεί να καλυφθεί ένα 25% περίπου των θέσεων εργασίας που αναζητούν οι σχεδόν 2.000 μεγαλύτερες επιχειρήσεις της χώρας, όπως αναδεικνύεται από πολλές σχετικές έρευνες, λόγω έλλειψης των απαραίτητων προσόντων από τους αιτούντες εργασία. Σημειωτέον ότι οι επιχειρήσεις αυτές, με προσωπικό άνω των 100 ατόμων, απασχολούν το 40% περίπου του εργατικού δυναμικού της χώρας μας.

Ακούγεται απίστευτο σε μια εποχή με ένα τόσο μεγάλο ποσοστό ανεργίας!

Το γεγονός αυτό αποδίδεται στους εξής λόγους:

Πρώτον, στο brain drain.

Δεύτερον, στην αντιεπιχειρηματική διάρθρωση της παιδείας μας, που παράγει αποφοίτους με ειδικότητες μη χρήσιμες ή μη παραγωγικές για τις επιχειρήσεις.

Τρίτον, σε έλλειψη γνώσεων, προσόντων, εξειδίκευσης, δεξιοτήτων και πρακτικής εξάσκησης (ίσως και συνήθειας, στάσης ζωής, αν όχι και προσωπικότητας), παραγόντων που θεωρούνται σημαντικοί για την επιχείρηση.

Μήπως τελικά το βιβλίο αυτό αποτελεί μια καθοριστική κίνηση για να αρχίσει να κόβεται ο γόρδιος δεσμός του «αντιεπιχειρηματικού» πνεύματος στη χώρα μας; Γιατί αν δεν ξεκινήσουμε από την Παιδεία, θέτοντας τη βάση για την οικοδόμηση ενός νέου, υγιούς και δημιουργικού υποδείγματος, φιλικού προς την επιχειρηματικότητα, πώς αλλιώς μπορούμε να το πετύχουμε;

Η δομή του βιβλίου αναδεικνύει, με «εκπαιδευτική» και «επιχειρηματική» ευφυΐα, την αξία των επιχειρηματικών δεξιοτήτων στην εκπαίδευση.

Το βιβλίο ξεκινά εστιάζοντας στο μέλλον.

Παρουσιάζει τη μεγάλη εικόνα: την Ατζέντα 2030 για την Αειφόρο Ανάπτυξη,

όπου τονίζεται τόσο η σημασία της ανάπτυξης μέσω της εκπαίδευσης όσο και η σημασία της εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα για την οικοδόμηση μιας βιώσιμης οικονομίας, προς όφελος της Κοινωνίας των Πολιτών. Αναλύει τις πολλαπλές διαστάσεις της μάθησης, χωρίς την οποία δεν θα ήταν δυνατή η σταδιακή «οικοδόμηση» των απαραίτητων δεξιοτήτων του 21ου αιώνα, και προχωρά επίσης σε μια διεισδυτική ανάλυση της Τεχνητής Νοημοσύνης ως ενός νέου και καθοριστικού παράγοντα της εκπαίδευσης στην αυγή του αυριανού κόσμου!

Στη συνέχεια, παρουσιάζει τις σύγχρονες εκπαιδευτικές τάσεις, ώστε οι μαθητές και σπουδαστές να προικιστούν όχι μόνο με τα κατάλληλα εφόδια, αλλά να αναπτύξουν επιπλέον και «συναισθηματική νοημοσύνη» προκειμένου να αντιμετωπίσουν με επιτυχία τις προκλήσεις για τη μετάβασή τους από τα σχολικά θρανία στην αγορά εργασίας. Και όχι μόνο αυτό, αλλά να εξελιχθούν και ως καταναλωτές και πολίτες, τόσο στη σύγχρονη όσο και στη μελλοντική εποχή!

Με μεθοδικό λοιπόν τρόπο, φτάνει στο επόμενο στάδιο, όπου μελετάται και αναδεικνύεται ο ρόλος του εν δυνάμει επιχειρηματία και του στελέχους των επιχειρήσεων, με βάση τα ιδιαίτερα δημιουργικά χαρακτηριστικά του, καθώς και η οικονομική, ψυχολογική και κοινωνική διάσταση της προσωπικότητάς του.

Έχοντας συνεπώς οικοδομήσει ήδη τις πιο πάνω σταθερές βάσεις κατανόησης και τοποθέτησης του θέματος, προχωρά πλέον το βιβλίο στην ανάλυση των πιο σύγχρονων πρακτικών εφαρμογών σε διεθνές επίπεδο. Αναλύει το επιχειρηματικό οικοσύστημα και τις πρωτοβουλίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την απασχόληση, την επιχειρηματική κουλτούρα, την κοινωνική οικονομία και την κοινωνική επιχειρηματικότητα, εντάσσοντας την επιχειρηματικότητα σε ένα ολοκληρωμένο κοινωνικό πλαίσιο.

Μας έχει επομένως προετοιμάσει η μέχρι τώρα ανάγνωση του βιβλίου για τον «λόγο ύπαρξής» του, που αναδεικνύεται στα επόμενα κεφάλαια.

Αρχικά καταδεικνύεται η συσχέτιση της δημιουργικότητας με την έννοια της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας, και κατ' επέκταση η αναγκαιότητα ανάπτυξης των δημιουργικών ικανοτήτων των μαθητών στο σχολείο.

Στη συνέχεια προσδιορίζεται και αναλύεται το πλαίσιο ανάπτυξης της εκπαιδευτικής και της παιδαγωγικής διαδικασίας, όπου παρουσιάζονται με γλαφυρό τρόπο οι μέθοδοι εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα, προετοιμάζοντας τους μαθητές για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη και –το σημαντικότερο ίσως– την υγιή διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους ως ατόμων και ως πολιτών!

Διαβάζοντας αυτό το βιβλίο, διαπιστώνει κανείς ότι δεν είναι μόνο ένα ολοκληρωμένο, μεστό επιστημονικό «πρόγραμμα» αλλά και ένα πρακτικό εργαλείο, που μας

οδηγεί βήμα βήμα, ως ένας αλάθητος οδηγός, στην οικοδόμηση ενός νέου, εθνικά απαραίτητου πλέον «οικοσυστήματος» για την ανάπτυξη και αξιοποίηση των επιχειρηματικών δεξιοτήτων στην εκπαίδευση!

Κλείνοντας αυτή την εισαγωγή, ελπίζω και εύχομαι το βιβλίο αυτό να αποτελέσει την αφορμή για μια νέα θεώρηση των εκπαιδευτικών «πραγμάτων» στη χώρα μας, προκειμένου οι νέοι της Ελλάδας να μπορούν να εκμεταλλευτούν και να αξιοποιήσουν, επ' ωφελεία των ιδίων, της κοινωνίας και της πατρίδας μας, τα εθνικά μας ταλέντα (ευφυΐα, ευελιξία, προσαρμοστικότητα, περιέργεια, ανησυχία, φαντασία, φροντίδα, πάθος, τόλμη και φιλότιμο), σε συνδυασμό με την ομαδική συνεργασία, που όσες φορές την αξιοποιήσαμε, κάναμε θαύματα!

Γιώργος Σταμάτης,
Σύμβουλος Ανάπτυξης και Εκπαιδευτής Επιχειρήσεων,
Coach και Συγγραφέας

AD LECTOREM

Ως δασκάλα συνήθιζα να απευθύνω στους μαθητές μου την ερώτηση «τι δουλειά θέλεις να κάνεις όταν μεγαλώσεις;». Είναι μόλις λίγα χρόνια που σταμάτησα να κάνω την ερώτηση αυτή, καθότι τη θεωρώ άσκοπη και δίχως νόημα πλέον, παρά την όποια περιέργεια με διακατέχει μήπως κάποια δεξιότητα ή κλίση των μαθητών μου έχει διαφύγει. Η ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας και της επιστήμης της πληροφορικής –βασιλίσσας και υπηρέτη όλων των επιστημών– και οι επιδράσεις της 4ης Βιομηχανικής Επανάστασης σε όλους τους τομείς της καθημερινότητάς μας δεν επιτρέπουν πια τέτοιου είδους ερωτήσεις από εκπαιδευτικούς και γονείς, καθώς μέχρι τα σημερινά παιδιά να εισέλθουν στον κόσμο της εργασίας, πολλές δουλειές του σήμερα δεν θα υπάρχουν στον κόσμο του αύριο και πολλές που δεν έχουν δημιουργηθεί ακόμη θα έχουν γίνει απαραίτητες στο μέλλον.

Η 4η Βιομηχανική Επανάσταση, η οποία επιφέρει κομβικές εξελίξεις σε μέχρι πρότινος ασύνδετα μεταξύ τους επιστημονικά πεδία, όπως η Τεχνητή Νοημοσύνη, η εκμάθηση των μηχανών, η ρομποτική, η νανοτεχνολογία, η βιοτεχνολογία, η τρισδιάστατη εκτύπωση και η γενετική, έχει προκαλέσει εκτεταμένες διαταραχές όχι μόνο στα επιχειρηματικά μοντέλα αλλά και στις αγορές εργασίας, με τεράστιες τρέχουσες και μελλοντικές αλλαγές στις δεξιότητες που απαιτούνται για να ευδοκμήσουν οι νέοι στο ψηφιακό αυτό τοπίο. Η 4η Βιομηχανική Επανάσταση αλλάζει τον τρόπο που οι επιχειρήσεις δημιουργούν αξία, που οι άνθρωποι κάνουν τη δουλειά τους και τα άτομα αλληλεπιδρούν και επικοινωνούν μεταξύ τους. Στο πλαίσιο αυτό των ανακατατάξεων, η εκπαίδευση δεν μπορεί να αποτελεί εξαίρεση. Τα σχολεία έπαψαν πλέον να θεωρούνται κλειστές κοινότητες, όντας μέλη ενός ευρύτερου οικοσυστήματος στο οποίο λειτουργούν και αναπτύσσονται. Αυτή η 4η Βιομηχανική Επανάσταση και η επερχόμενη 5η θα διαμορφώσουν καταλυτικά τον ρόλο των σημερινών μαθητών ως μελλοντικών εργαζομένων, καταναλωτών και πολιτών στο πλαίσιο μιας διαρκώς μεταβαλλόμενης κοινωνικής ρευστότητας. Οι εξελίξεις επιβάλλουν την επανεκτίμηση και τον επαναπροσδιορισμό της εκπαίδευσης, της μάθησης, του σχολείου, του διευθυντή, των εκπαιδευτικών, των μαθητών και του μορφωμένου ατόμου· της ανάγκης, τελικά, να ανακαλύψουμε ξανά τον εαυτό μας. Σε αυτό το νέο διαμορφωμένο περιβάλλον, η βελτίωση του επιπέδου των δεξιοτήτων, η αυτο-εκπαίδευση, η προσωπική ανάπτυξη και η αξιοποίηση των ατομικών και επιχειρηματικών δεξιοτήτων οφείλουν να είναι στο προσκήνιο της σύγχρονης εκπαίδευσης. Οι σύγχρονες Μεγα-Γάσεις που κλυδωνίζουν τον κόσμο μας επιδρούν και θα συνεχίσουν

να επηρεάζουν αναπόφευκτα τις κοινωνικές, εργασιακές (αριθμό και ποιότητα των επαγγελμάτων) και εκπαιδευτικές δομές. Αυτός ο νέος κόσμος χρειάζεται νέες δεξιότητες που να εναρμονίζονται με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας. Για να μπορέσουν τα εκπαιδευτικά συστήματα να συμβάλουν στη βιώσιμη ευημερία, χρειάζεται μια ολιστική εικόνα και κατανόηση της πρόκλησης του παγκοσμιοποιημένου, τεχνολογικά ταχέως μεταβαλλόμενου περιβάλλοντος και της κοινωνίας, διότι οι δυναμικοί αυτοί παράγοντες προκαλούν αλλαγές, ευκαιρίες και προκλήσεις στο σημερινό εκπαιδευτικό σύστημα. Αυτό το νέο διαμορφωμένο κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον επιβάλλει την παρουσία της «Εκπαίδευσης 4.0» και του βασικού πρωταγωνιστή της, του «Εκπαιδευτικού 4.0». «Ο επιχειρηματικός κόσμος στην Ελλάδα έχασε την 3η Βιομηχανική Επανάσταση. Ας μη χάσουμε και την 4η» και μαζί τη συνακόλουθη αυτής, την «Εκπαίδευση 4.0».

Το ερώτημα που προκύπτει και πρέπει να απασχολήσει πλέον σοβαρά τους ακαδημαϊκούς, εκπαιδευτικούς, κοινωνικούς, επιχειρηματικούς και πολιτικούς κύκλους είναι όχι μόνο «ποιες δεξιότητες χρειάζονται, αλλά κυρίως πώς μπορούμε να προετοιμάσουμε τους μαθητές μας για τις απαιτήσεις της νεο-αναδυόμενης πραγματικότητας». Εάν λοιπόν θέλουμε να προετοιμάσουμε τη σημερινή και αυριανή νεολαία για να μπορέσει να προσαρμοστεί στις επικείμενες ανακατατάξεις, να εργαστεί σε δουλειές που δεν υπάρχουν ακόμη και να αντιμετωπίσει απρόβλεπτες καταστάσεις, θα πρέπει να επανεστιάσουμε στην εκπαίδευση. Εάν θέλουμε ένα σχολείο του οποίου η στοχοθεσία να υπερβαίνει τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την απομνημόνευση, την αποστήθιση, την έλλειψη κριτικής και δημιουργικής σκέψης, να προετοιμάζει τη μετάβαση των νέων από τα θρανία στην εργασία εναρμονίζοντας τους μαθησιακούς στόχους με τις σύγχρονες ανάγκες των μαθητών και να προάγει τις «δεξιότητες του 21ου αιώνα», θα πρέπει να μετακινηθούμε από τη στείρα μετάδοση πληροφοριών/γνώσεων και να επικεντρωθούμε στο πώς μπορούν οι μαθητές να αξιοποιούν στην πράξη την αποκτηθείσα γνώση. Με άλλα λόγια, στο τι μπορούν να κάνουν οι μαθητές με αυτά που γνωρίζουν.

Οι νέοι χρειάζονται την ισορροπημένη καλλιέργεια των γνωστικών και των κοινωνικο-συναισθηματικών δεξιοτήτων για την ευκολότερη προσαρμογή τους στις οικονομικές, κοινωνικές και τεχνολογικές προκλήσεις του 21ου αιώνα. Δεν μιλάμε πλέον για τη γνώση που μεταδίδεται, αλλά για τη γνώση που διερευνάται, ερευνάται, πειραματίζεται και δημιουργείται σύμφωνα με τις προκύπτουσες ανάγκες. Μιλάμε για τη μετατόπιση της μάθησης από τη στείρα απομνημόνευση και ανάκληση των πληροφοριών (εκ μέρους του μαθητή) και τη μετάδοση της γνώσης (εκ μέρους του δασκάλου) στην καλλιέργεια και ανάπτυξη ικανοτήτων και δεξιοτήτων. Η απαιτού-

μενη γνώση είναι εκείνη που προάγει αυτό που είναι ίσως η πιο σημαντική δεξιότητα απ' όλες: τη δυνατότητα πρόσβασης και κριτικής επεξεργασίας των πληροφοριών. Το να «μαθαίνεις πώς να μαθαίνεις» (learning to learn) δεν ήταν ποτέ τόσο επίκαιρο και σημαντικό όσο σήμερα. Είναι το κλειδί στην εποχή της ψηφιοποίησης της πληροφορίας. Η εποχή μας επιβάλλει πλέον την ύπαρξη εκπαιδευόμενων που δεν περιμένουν απλά να διδαχτούν, αλλά επιθυμούν να καθοδηγηθούν σωστά ώστε να μπορούν να μαθαίνουν αυτόνομα, να αναλαμβάνουν μεγαλύτερες ευθύνες, να εξουσιάζουν τη μάθησή τους, να προσπαθούν να επιτυγχάνουν τους στόχους τους, να είναι δημιουργικοί, να ανακαλύπτουν τις υπάρχουσες ευκαιρίες και να αντεπεξέρχονται με επιτυχία στις απαιτήσεις της περίπλοκης κοινωνίας μας. Η εποχή μας χρειάζεται δασκάλους που έχουν πειστεί ότι πρέπει να εκχωρήσουν μέρος της εξουσίας τους στους μαθητές τους δίνοντάς τους τον λόγο, διατρέχοντας έτσι τον κίνδυνο να βρεθούν εκτεθειμένοι μπροστά σε μια ερώτηση που πιθανώς να αποκαλύψει την ενδεχόμενη άγνοιά τους. Χρειαζόμαστε δασκάλους που θα βοηθήσουν τους μαθητές να γίνουν δάσκαλοι του εαυτού τους, προκειμένου να αναλάβουν οι ίδιοι με τόλμη τον έλεγχο της μαθησιακής διαδικασίας. Χρειαζόμαστε δασκάλους που θα ενισχύουν τον διαλογικό χαρακτήρα του μαθήματος μέσα από την ομαδική διαπραγμάτευση θεμάτων, εφαρμόζοντας μεθόδους βασισμένες στην «ενεργή μάθηση», καθιστώντας την πιο ελκυστική. Η πρόκληση για τους εκπαιδευτικούς του μέλλοντος είναι να αναπτύξουν έναν τρόπο διδασκαλίας που να ενθαρρύνει τον μαθητή να «μαθαίνει πράττοντας», να πειραματίζεται, να κάνει ποιοτικές ερωτήσεις, να υποπίπτει σε δημιουργικά σφάλματα, να υπολογίζει την ανάληψη κινδύνων, να επιλύει τα προβλήματα που ανακύπτουν, να αλληλεπιδρά με τον κόσμο, αλλά και που απαιτεί θέληση, ικανότητα και ετοιμότητα για μάθηση. Οι μαθητές, από την πλευρά τους, χρειάζεται να μάθουν να προσαρμόζονται σε αυτή την προσέγγιση διδασκαλίας και μάθησης, η οποία απαιτεί αλληλεπίδραση και ανεξάρτητη σκέψη· να κατανοήσουν πώς μπορούν να χρησιμοποιούν αυτό που έχουν μάθει σε άλλα περιβάλλοντα, στον πραγματικό κόσμο έξω από το σχολείο, προσανατολιζόμενοι στη δράση και προσθέτοντας αξία σε ό,τι κάνουν. Αυτό είναι το αποκαλούμενο επιχειρηματικό πνεύμα, η επιχειρηματική νοοτροπία, που προϋποθέτει την υιοθέτηση ενός διαφορετικού παιδαγωγικού μοντέλου.

Οι γνώσεις και οι δεξιότητες που αποκτά ένα άτομο μέσω της σχολικής εκπαίδευσης αποτελούν σημαντικό μέρος του ανθρώπινου κεφαλαίου. Η μέτρηση του Δείκτη Ανθρώπινου Κεφαλαίου (Human Capital Index) για τη δεκαετία 2010-2020, που ολοκληρώθηκε τον Μάρτιο του 2020, μία μέτρηση του ανθρώπινου κεφαλαίου μεταξύ 174 χωρών για την αναμενόμενη παραγωγικότητα που ένα παιδί γεννημένο

σήμερα προσδοκάται να επιτύχει μέχρι τα 18 του, κατέδειξε ότι τα αποτελέσματα του ανθρώπινου κεφαλαίου σημείωσαν, κατά μέσο όρο, πρόοδο σε όλες σχεδόν τις χώρες κατά 4% περίπου, χάρη στην καλύτερη υγεία και την αυξανόμενη πρόσβαση στην ποιοτική σχολική εκπαίδευση. Μερικές χώρες παρουσίασαν μέτριες μειώσεις. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγεται, δυστυχώς, και η Ελλάδα. Παρότι δεν μπορούμε να προβλέψουμε το μέλλον και τις απαιτήσεις δεξιοτήτων των εργαζομένων του μέλλοντος, γνωρίζουμε τον τύπο των μαθητών που θέλουμε να διαμορφώσουμε μέσω της σχολικής εκπαίδευσης: μαθητές με κριτική και στοχαστική διάθεση, ανοικτούς στη διά βίου μάθηση και τη διαρκή επανεκπαίδευση, άνετους με την αποδοχή της αλλαγής, ικανούς να ανταποκρίνονται στο απροσδόκητο και απρόβλεπτο, που να έχουν ενσυναίσθηση, παγκόσμια προοπτική καθώς και όραμα για το πώς μπορεί να είναι το μέλλον.

Κι αν όλα τα ανωτέρω φάνταζαν ρηξικέλευθα στην προ του κορωνοϊού εποχή, «η πανδημία έχει αφυπνίσει τον κόσμο, που συνειδητοποίησε ότι είναι ανάγκη να εκπαιδευτεί σε νέους τομείς». Η απειλή του κορωνοϊού υπήρξε ευκαιρία και πρόκληση για την αναβάθμιση της παιδείας. «Η πανδημία ανέβασε τον πήχυ για τους εκπαιδευτικούς σε ολόκληρο τον κόσμο, καθώς μέσα σε χρόνο ρεκόρ κλήθηκαν να ανταποκριθούν ώστε να βελτιώσουν τις δεξιότητές τους και να εκπαιδευτούν σε άγνωστους μέχρι πρότινος τομείς, ιδίως όσον αφορά τα τεχνολογικά μέσα». Λειτουργήσε ως επιταχυντής στην ανάπτυξη της εξάπλωσης της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, της τηλεδιάσκεψης και της τηλεργασίας, που τελικά ήρθαν για να μείνουν. Οργανισμοί και επιχειρήσεις εξελίχθηκαν μέσα σε λίγες εβδομάδες, καθώς επρόκειτο για λύση ανάγκης. Από την άλλη, η πανδημία διεύρυνε το ψηφιακό χάσμα μεταξύ των μαθητών, καθότι η κοινωνικο-οικονομική κατάσταση των γονέων διαδραμάτισε κρίσιμο ρόλο στην ικανότητά τους να τους βοηθήσουν να συνεχίσουν τη μαθησιακή διαδικασία, προσφέροντας ένα υποστηρικτικό περιβάλλον μάθησης στο σπίτι. Πάντως, η εκπαίδευση μετράει το κόστος από το κλείσιμο των σχολείων, που αποτιμάται σε μελλοντικές επιπτώσεις στην παγκόσμια οικονομία λόγω των μαθησιακών απωλειών και της εκπαιδευτικής υστέρησης. Πέραν όμως των σαρωτικών δυσμενών συνεπειών στην παγκόσμια οικονομία, ο Covid-19 διακυβεύει και τα κέρδη του ανθρώπινου κεφαλαίου που έχουν πετύχει έως τώρα οι χώρες, καθότι χτύπησε σε μια εποχή που ο κόσμος ήταν πιο υγιής και πιο μορφωμένος από ποτέ άλλοτε. Επιπλέον, όλοι οι εργαζόμενοι αντιμετωπίζουν μια διπλή απειλή: την επιτάχυνση της αυτοματοποίησης και τις συνέπειες από την οικονομική κρίση που πυροδότησε η πανδημία.

Παρά τις αντιφατικές μελέτες ότι η Τεχνητή Νοημοσύνη και η αυτοματοποίηση θα απειλήσουν τις θέσεις εργασίας σε πολλούς τομείς απασχόλησης οδηγώντας σε

μαζικές απολύσεις εργαζομένων, είτε ότι θα προκαλέσουν έκρηξη δημιουργίας εκατομμυρίων θέσεων εργασίας σε αντικατάσταση αυτών που χάνονται και ιδιαίτερα σε τομείς που σήμερα δεν υπάρχουν, είτε ότι όσα επαγγέλματα δεν θα εκλείψουν θα μετασηματιστούν, το γεγονός είναι ότι οι εργαζόμενοι θα πρέπει να μάθουν να συνυπάρχουν και να συνεργάζονται με αυτές τις τεχνολογίες ώστε να γίνουν πιο παραγωγικοί, κερδίζοντας περισσότερο ελεύθερο χρόνο από την υβριδική συνύπαρξη ανθρώπου-μηχανής. Ο συντονισμός ομάδων από ανθρώπους και μηχανές θα έχει ως αποτέλεσμα την επίτευξη όσων δεν θα μπορούσαν να κάνουν μόνοι τους οι άνθρωποι ή μόνες τους οι μηχανές. Όπως αναφέρει ο οικονομολόγος Eric Brynjolfsson, «η τεχνολογία πάντα κατέστρεφε τις δουλειές, αλλά και πάντα δημιουργούσε νέες». Εξάλλου, καμία επανάσταση δεν ήρθε χωρίς απώλειες. Η αλήθεια για την Τεχνητή Νοημοσύνη είναι ότι μας απαλλάσσει από τις εργασίες ρουτίνας και τις επικίνδυνες δραστηριότητες, βελτιώνοντας την καθημερινότητά μας και την αποτελεσματικότητα της εργασίας μας. Καθώς εικάζεται ότι στο μέλλον ένας εργαζόμενος θα κληθεί να αλλάξει εργασιακό αντικείμενο έως και επτά φορές κατά τη διάρκεια του επιμηκυμένου πλέον εργασιακού του βίου, αφού απομακρυνόμαστε από τις «γραμμικές σταδιοδρομίες» όπως τις γνωρίζουμε σήμερα, η διά βίου μάθηση και η επάρκεια στις «δεξιότητες του 21ου αιώνα» θα αποβούν το διαβατήριο για την απασχόληση του μέλλοντος και το νέο πολιτικό δικαίωμα της εποχής μας. Από τη στιγμή που οι δεξιότητες πρέπει να αποκτηθούν πρωτίστως μέσα στην επίσημη εκπαίδευση, καθότι τα σχολεία είναι οι πιο ισχυρές μηχανές ανάπτυξής τους, το βάρος πέφτει στους ώμους του εκπαιδευτικού συστήματος και την προσαρμογή του στις αλλαγές που επιφέρει η 4η Βιομηχανική Επανάσταση. Η εκπαιδευτική κοινότητα πρέπει να είναι θετική στο να υιοθετήσει την «Εκπαίδευση 4.0» όχι μόνο επειδή θέλει και μπορεί, αλλά και επειδή πρέπει. Οφείλουμε να δομήσουμε το σχολείο της ουσίας· το «έξυπνο σχολείο» του 21ου αιώνα, που συνδέει την εκπαίδευση με τις ανάγκες της οικονομίας.

Η ταχύτητα των αλλαγών γύρω μας είναι τόσο ασύλληπτη, ώστε αυτό που εχθές ήταν καινοτομία, αύριο μπορεί να είναι παρωχημένο. Τα εκπαιδευτικά συστήματα πρέπει να υποβάλλονται συνεχώς σε μεταρρυθμιστικές αλλαγές ώστε να λειτουργούν ως μοχλοί κοινωνικής κινητικότητας, αξιοποίησης και ανάδειξης του ταλέντου των ανθρώπων. Αν, όπως αναφέρει ο καθηγητής Αντώνης Λιοναράκης, το σύνθημα στον 19ο αιώνα ήταν «εκπαίδευση για τους μη έχοντες και μη γνωρίζοντες», αν το σύνθημα στον 20ό αιώνα ήταν «ακόμα περισσότερη εκπαίδευση για τους μη έχοντες και μη γνωρίζοντες», το σύνθημα στον 21ο αιώνα θα πρέπει να είναι «προσβάσιμη και ποιοτικότερη εκπαίδευση για όλους» – θα προσθέταμε και «πιο καινοτόμα εκπαίδευση για όλους», γνώρισμα της «Εκπαίδευσης 4.0». «Η εκπαιδευτική καινοτομία

θέλει χρόνο και κατάλληλη προετοιμασία, χρειάζεται πολλαπλή υποστήριξη για να εισαχθεί δημιουργικά και να γίνει ουσιαστική πράξη στην εκπαίδευση», γράφει ο καθηγητής Σταύρος Γκαγκάζογλου. Προς το παρόν, το πλαίσιο της «Εκπαίδευσης 4.0» παραμένει ένα όραμα αλλά και άμεση ανάγκη για το πώς μπορούν τα σχολικά συστήματα να αναπροσαρμόσουν τα προγράμματά τους ώστε να ικανοποιούν τις μελλοντικές ανάγκες και προοπτικές των μαθητών τους. Η εκπαίδευση πάντα εξυπηρετούσε τις ανάγκες της κοινωνίας. Πρέπει να το πράξει και τώρα περισσότερο από ποτέ άλλοτε. Και αυτό γιατί η εκπαίδευση είναι αυτή που προάγει την πρόοδο και την αλλαγή. Και η αλλαγή είναι η καθοριστική δύναμη της εποχής μας.

Για να προετοιμαστούμε όμως για το μέλλον, πρέπει να το καταλάβουμε. Σκοπός του βιβλίου είναι να συμβάλει ώστε να κατανοήσουμε όλοι μας ότι έχουμε ρόλο, τον δικό μας ρόλο, στην «Εκπαίδευση 4.0»: νέοι, φοιτητές, μελλοντικοί εργαζόμενοι, γονείς, εκπαιδευτικοί όλων των βαθμίδων, αρχής γενομένης από το νηπιαγωγείο, ακαδημαϊκοί, ερευνητές, επιχειρηματίες, εργαζόμενοι, φορείς λήψης αποφάσεων, δηλαδή όλη η κοινωνία ανεξαιρέτως. Πρωτίστως όμως, οι ίδιοι οι μαθητές στα διάφορα στάδια της εκπαίδευσής τους και αργότερα ως ενήλικες, για να γίνουν δημιουργοί της δικής τους μάθησης και πρεσβευτές του εαυτού τους στη διά βίου μάθηση. Όλοι μας, επομένως, έχουμε χρέος να γίνουμε φορείς αλλαγής και καινοτομίας προκειμένου να αντιμετωπίσουμε έγκαιρα και αποτελεσματικά την πολυπλοκότητα των σημερινών αναπτυξιακών προτύπων, για να μη βρισκόμαστε πίσω από τις εξελίξεις αλλά να συμπορευόμαστε με αυτές. Από αυτή την οπτική, το βιβλίο είναι μια ανοικτή πρόσκληση και πρόκληση για σκέψη, και μάλιστα δημιουργική· προτρέπει σε διάλογο ώστε να αναζητηθούν νέοι ορίζοντες και προοπτικές, νέα θεμέλια, νέα πλαίσια, προτείνοντας νέες προσεγγίσεις μάθησης και επανεξετάζοντας τον σκοπό της εκπαίδευσης του 21ου αιώνα και την οργάνωση της διαδικασίας μάθησης. Οποσδήποτε, η εφαρμογή κάποιων μέτρων έχει κόστος, οικονομικό και πολιτικό. Αλλά το κόστος της μη εφαρμογής είναι πολύ υψηλότερο, και ως εκ τούτου η λήψη μέτρων, πρωτοβουλιών και προσεγγίσεων που προτείνονται συνιστά μια χρήσιμη επένδυση όχι μόνο για το μέλλον αλλά και για το παρόν.

Είναι αναμενόμενο ότι κάποιες δεξιότητες θα ξεπεραστούν γρήγορα, καθώς ο κύκλος της ζωής τους είναι μικρότερος από ποτέ άλλοτε εφόσον οι αλλαγές συμβαίνουν με μία άνευ προηγουμένου ταχύτητα. Επιπλέον, στην τρέχουσα περίοδο ταχείας τεχνολογικής καινοτομίας, τα συμπεράσματα τα σχετικά με συγκεκριμένες τεχνολογίες και τη χρήση τους έχουν περιορισμένη διάρκεια ζωής. Καθώς καινούριες συσκευές, εφαρμογές και σχετικές πρακτικές κερδίζουν ή χάνουν αργά ή γρήγορα σε δημοτικότητα, έτσι και οι ευκαιρίες και προκλήσεις για την εκπαίδευση μπορεί να

αλλάξουν. Ωστόσο, χάρη στην ικανότητα (λόγω της γνώσης) πρόβλεψης των επικείμενων εξελίξεων θα βγούμε κερδισμένοι, ώστε να μπορούμε να τις αντιμετωπίσουμε και να μην κάνουμε πράξη τη φράση «αντί να προβλέπουμε το μέλλον προβλέπουμε το παρελθόν». Αν και η απάντηση των ερωτημάτων που προκύπτουν είναι πέρα από τον σκοπό του παρόντος βιβλίου, και τα προς εξέταση θέματα δεν εξαντλούνται καθότι δεν είναι δυνατόν να συνθέσουμε όλες τις υπάρχουσες απόψεις, οι αναγνώστες μπορούν να ξεχωρίσουν κάποιες προτεραιότητες που πρέπει να τεθούν στη σύγχρονη εκπαίδευση ώστε να μπορέσει αυτή να προετοιμάσει τους μαθητές για «το μέλλον που ήρθε νωρίτερα απ' ό,τι περιμέναμε» και να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις, τις προοπτικές και τις ανθρώπινες αξίες του 21ου αιώνα, του αιώνα του αλγόριθμου. Το βιβλίο είναι ίσως πιο χρήσιμο από την άποψη των ζητημάτων που εγείρει παρά από την εξαντλητική επισκόπηση των θεμάτων που πραγματεύεται, τα οποία είναι πολλά, εκτενή, περίπλοκα και όλα εξελίσσονται ταχύτατα.

Εγκάρδιες ευχαριστίες θα ήθελα να εκφράσω και δημόσια στους προλογήσαντες το βιβλίο μου: στην κα Βικτωρία Πέκκα-Οικονόμου, καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Πειραιώς, που κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου και μέχρι σήμερα υπήρξε ο μέντοράς μου, και στον κ. Γιώργο Σταμάτη, σύμβουλο επιχειρήσεων και συγγραφέα, που, μολοντί δεν γνωριζόμασταν προσωπικά, ανταποκρίθηκε θετικά στην παράκλησή μου να υποβληθεί στο μαρτύριο του πρώτου κριτικού αναγνώστη. Από τη συνεργασία αυτή προέκυψε μια πολύτιμη φιλία. Στον κ. Δημήτρη Χαλκιώτη, γνώριμο από τα χρόνια της απόσπασής μου στο Σύδνεϋ της Αυστραλίας, σύμβουλο τώρα του ΙΕΠ και καθηγητή-σύμβουλο του ΕΑΠ, για τις εύστοχες επισημάνσεις του, τις οποίες προσπάθησα να εφαρμόσω. Στον κ. Γιάννη Στουρνάρα, Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος, που με χαρά αποδέχτηκε την πρόσκλησή μου να γράψει το οπισθόφυλλο του βιβλίου. Και σε σένα, στοχαστικέ αναγνώστη του βιβλίου μου, που ελπίζω να γίνεις κοινωνός της αναγκαιότητας της «Εκπαίδευσης 4.0».

Τέλος, θα ήθελα να ομολογήσω τη διαρκή και απεριόριστη οφειλή μου προς την ακριβή μας Ιθάκη-Ελλάδα, ότι αυτή μου «έδωσε το ωραίο ταξίδι», αφού χωρίς αυτήν ποτέ «δεν θα 'βγαίνα στον δρόμο».

Αθηνά Πριμικήρη
Καπανδρίτι Αττικής, Νοέμβριος 2020

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ 21ου ΑΙΩΝΑ: ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ, ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ, ΑΠΕΙΛΕΣ ΚΑΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ

Εισαγωγή στο τωρινό μέλλον

1.1. ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΜΑΣ. ΑΤΖΕΝΤΑ 2030 ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

«Είμαι στην ευχάριστη θέση να μοιραστώ μαζί σας μερικά καλά νέα για τους ανθρώπους και τον Πλανήτη Γη».

Ban Ki-moon, Γενικός Γραμματέας των Ηνωμένων Εθνών

Τα καλά νέα είναι ότι, έπειτα από τρία χρόνια διαπραγματεύσεων και συζητήσεων, 193 χώρες συμφώνησαν στη Νέα Υόρκη για την αντιμετώπιση των παγκόσμιων προ-

i. Με τον όρο «Μετασχηματισμός» (*Transformation*) εννοείται μια αλλαγή ή μεταβολή ιδιαίτερα ριζοσπαστική. Είναι η δημιουργία και αλλαγή μιας εντελώς νέας μορφής, λειτουργίας ή δομής. Από την άποψη της ποιότητας, ο μετασχηματισμός συνήθως θεωρείται ως αλλαγή προς το καλύτερο, αλλά αντί για βαθμιαίες βελτιώσεις μετασχηματιστική αλλαγή σημαίνει πιο ριζοσπαστικές μεταβολές στη νοοτροπία και τις ενέργειες. Ο μετασχηματισμός έχει πολλές έννοιες σε διάφορους τομείς της επιστήμης και της κοινωνίας, που δεν συνδέονται πάντοτε. Τυπικά, η επιστήμη, η κοινωνία ή οι οργανώσεις περνούν από διάφορα στάδια για να μετασχηματιστούν. Ο μετασχηματισμός πραγματοποιείται με διαφορετικούς τρόπους, για παράδειγμα με την καινοτομία, την ανάπτυξη και εφαρμογή ενός ριζικά νέου ή σημαντικά βελτιωμένου προϊόντος, διαδικασίας ή πρακτικής, τα οποία οδηγούν σε σημαντικές ασυνέχειες και κενά στη σκέψη και δράση ή στη χρήση των τεχνολογιών. Για την καλύτερη κατανόηση του όρου «Μετασχηματισμός» πρέπει να γίνει διάκριση του όρου με αυτόν της «Μετάβασης» (*Transition*). Γενικά, η «Μετάβαση» είναι μια αλλαγή από το ένα πράγμα στο άλλο, είτε όσον αφορά τη δράση είτε υπαρξιακά, ενώ ο μετασχηματισμός είναι μια δραματική, ριζική αλλαγή. Ο μετασχηματισμός μπορεί να θεωρηθεί ένας συγκεκριμένος τύπος μετάβασης και ταξινομείται ως ένας από τους τέσσερις τύπους μετάβασης. Οι άλλοι τρεις τύποι μετάβασης είναι η «τεχνολογική υποκατάσταση», η «αναδιάταξη» και η «αποκατάσταση και ευθυγράμμιση». Οι διαδικασίες μετασχηματισμού χρειάζονται πολύ χρόνο για να υλοποιηθούν (1-2 γενιές), αλλά επιμέρους διαδικασίες όπως αλλαγές στη σκέψη ή στην καινοτομία μπορούν να συμβούν σε μικρότερο χρονικό διάστημα. Η μετάβαση από τα ιστιοφόρα πλοία στα ατμοπλοϊκά και η μετάβαση από τον άνθρακα στο φυσικό αέριο για οικιακή θέρμανση είναι παραδείγματα προηγούμενων μεταβάσεων (Kuisma, 2013:16, 19). Τελικά, η μετασχηματιστική αλλαγή χρειάζεται μια ολοκληρωμένη κυβερνητική προσέγγιση (Schot & Steinmueller, 2018:1563).

κλήσεων με όρους βιώσιμης ανάπτυξηςⁱ μέσω ενός συνόλου αναπτυξιακών στόχων πιο τολμηρών και φιλόδοξων από ό,τι έχει ποτέ προηγηθεί.

Από τις 25 έως τις 27 Σεπτεμβρίου 2015, στην έδρα του ΟΗΕ, οι αρχηγοί των κρατών, των κυβερνήσεων και οι ύπατοι εκπρόσωποι των χωρών ανά την υφήλιο, συμμετέχοντας στον εορτασμό της 70ής επετείου από την ίδρυση του Οργανισμού, διακήρυξαν τους νέους παγκόσμιους Στόχους για την Αειφόρο Ανάπτυξηⁱⁱ υποσχόμενοι ότι θα τους εφαρμόσουν στο έπακρο. «Μπορεί να είμαστε η πρώτη γενιά που θα πετύχει την εξάλειψη της φτώχειας, όπως ακριβώς μπορεί να είμαστε και η τελευταία που έχει την ευκαιρία να σώσει τον Πλανήτη Γη. Ο κόσμος μας θα είναι καλύτερος το 2030, εάν επιτύχουμε τους στόχους μας», τόνισαν. Οι 17 Στόχοι για την Αειφόρο Ανάπτυξη και οι 169 επιμέρους Στόχοι αποδεικνύουν το μέγεθος και τη φιλοδοξία της νέας Παγκόσμιας Ατζέντας 2030 (Πλαίσιο 1.1). Πρόκειται για ένα πρόγραμμα δράσης άνευ προηγουμένου έκτασης και σημασίας. Ο καθορισμός των Στόχων (Πίνακας 1.1) και οι επιμέρους στοχεύσεις υπήρξαν αποτέλεσμα δημόσιας εντατικής διαβούλευσης ανάμεσα σε εκπροσώπους των πολιτών και άλλους ενδιαφερόμενους φορείς σε όλο τον κόσμο για πάνω από δύο χρόνια. Το ενδιαφέρον τους επικεντρώθηκε στην τόνωση της δράσης για τα επόμενα 15 χρόνια σε ζωτικούς τομείς της ανθρωπότητας και στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής του Πλανήτη Γη: Άνθρωποι, Πλανήτη Γη, Ευημερία, Ειρήνη και Εταιρική Σχέσηⁱⁱⁱ.

i. Ο όρος Sustainable Development στα ελληνικά αποδίδεται ως Αειφόρος ή Βιώσιμη Ανάπτυξη. *Βιώσιμη ανάπτυξη* σημαίνει μια οικονομία που είναι ευημερούσα, δίκαιη και αειφόρος (Jeffrey Sacks, 2017, στον Τύπο). Σημαίνει ότι αναβαθμίζουμε το βιοτικό επίπεδο των ανθρώπων μέσω της ευφέστερης χρήσης των πόρων και μιας σύγχρονης οικονομίας που συμβάλλει στην ευημερία των πολιτών (ΕΚΤ, 2019:12).

ii. Η πρώτη χρήση του όρου «Αειφόρος Ανάπτυξη» σε επίσημο δημόσιο έγγραφο έγινε το 1980 στο World Conservation Strategy Forum. Ο ορισμός της Αειφόρου Ανάπτυξης διαδόθηκε ευρέως από το 1987 και ύστερα με την Έκθεση Brundtland (1987) «Το κοινό μας Μέλλον» της Παγκόσμιας Επιτροπής για την Ανάπτυξη και το Περιβάλλον, συντάχθηκε υπό την προεδρία της τότε πρωθυπουργού της Νορβηγίας Gro Harlem Brundtland και σύμφωνα με αυτόν Αειφόρος Ανάπτυξη «είναι η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να διακυβεύεται η ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες» (Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, παρ. 27).

iii. *Άνθρωποι*: Είμαστε αποφασισμένοι να εξαλείψουμε οριστικά τη φτώχεια και την πείνα σε όλες τις μορφές και διαστάσεις τους και να διασφαλίσουμε ότι σύντομα όλοι θα μπορούν να αξιοποιήσουν τις δυνατότητές τους με αξιοπρέπεια και ισότητα σε ένα υγιές και δημιουργικό περιβάλλον.

Πλανήτης: Δηλώνουμε τη βούλησή μας να προστατεύσουμε τον πλανήτη από την εξαχρείωση, συμπεριλαμβανομένων –μέσω της βιώσιμης κατανάλωσης και παραγωγής– της αιφόρου διαχείρισης των φυσικών πόρων και της ανάληψης επείγουσας δράσης για την αποκατάσταση της κλιματικής αλλαγής, έτσι ώστε να μπορούν να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες των σημερινών και μελλοντικών γενεών.

Ευημερία: Οφείλουμε να διασφαλίσουμε ότι όλοι δικαιούνται να απολαύσουν μια ευημερή και ικανοποιητική ζωή και ότι η οικονομική, κοινωνική και τεχνολογική πρόοδος θα εναρμονίζεται με τη φύση σχηματίζοντας μια αρμονική ολότητα.

Πλαίσιο 1.1*Τι είναι η Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη*

Η Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη είναι μια διακυβερνητική δέσμευση και «ένα σχέδιο δράσης για τους ανθρώπους, τον πλανήτη και την ευημερία». Περιλαμβάνει 17 Βιώσιμους Αναπτυξιακούς Στόχους (SDGs)¹ που είναι «ολοκληρωμένοι και αδιαίρετοι και εξισορροπούν τις τρεις διαστάσεις της βιώσιμης ανάπτυξης: την οικονομική, την κοινωνική και την περιβαλλοντική» και καταδεικνύουν το εύρος και τη φιλοδοξία της νέας παγκόσμιας Ατζέντας. Προκύπτουν από την αναμφισβήτητη μεγαλύτερη χωρίς αποκλεισμούς διαδικασία διαβούλευσης στην ιστορία των Ηνωμένων Εθνών, που αντικατοπτρίζει την ουσιαστική συμβολή όλων των τομέων της κοινωνίας και όλων των παραγόντων της διεθνούς κοινότητας απ' όλα τα μέρη του κόσμου. Όλα τα κράτη-μέλη, ολόκληρο το σύστημα των Ηνωμένων Εθνών, εμπειρογνώμονες και ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα της κοινωνίας των πολιτών, των επιχειρήσεων και, το σημαντικότερο, εκατομμυρίων ανθρώπων από όλες τις γωνιές του πλανήτη έχουν δεσμευτεί στην υλοποίηση αυτού του ολοκληρωμένου προγράμματος δράσης, που επιδιώκει να αντιμετωπίσει τις παγκόσμιες ανησυχίες προωθώντας το δημόσιο συμφέρον.¹

Πίνακας 1.1 Οι 17 Στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης

Στόχος 1: Εξάλειψη της φτώχειας, σε όλες τις μορφές της και όπου αυτή εκδηλώνεται.

Στόχος 2: Καταπολέμηση της πείνας, επίτευξη επισιτιστικής ασφάλειας και βελτίωσης της διατροφής, καθώς και προώθηση της βιώσιμης γεωργίας.

Στόχος 3: Διασφάλιση μιας υγιούς διαβίωσης και προώθηση της ευημερίας για όλους, σε όποια ηλικιακή ομάδα κι αν ανήκουν.

Στόχος 4: Καθιέρωση της ελεύθερης, ισότιμης και ποιοτικής εκπαίδευσης προάγοντας τις ευκαιρίες της διά βίου μάθησης για όλους τους πολίτες ανεξαιρέτως.

Στόχος 5: Επίτευξη ισότητας των φύλων και χειραφέτησης όλων των γυναικών και κοριτσιών και απαλλαγή τους από αυταρχικές και εκμεταλλευτικές εξαρτήσεις.

Ειρήνη: Επιθυμούμε διακαώς να προάγουμε τις ειρηνικές, δίκαιες και χωρίς αποκλεισμούς κοινωνίες, που θα είναι απαλλαγμένες από τον φόβο και τη βία. Δεν μπορεί να υπάρξει βιώσιμη ανάπτυξη χωρίς διαφύλαξη της ειρήνης και, αντίστροφα, ειρήνη χωρίς τις προϋποθέσεις μιας βιώσιμης ανάπτυξης.

Εταιρική σχέση: Διακηρύσσουμε ανοικτά την πρόθεσή μας να κινητοποιήσουμε τα μέσα που απαιτούνται για την εφαρμογή της Ατζέντας μέσα από μια αναζωογονημένη παγκόσμια σύμπραξη για την Αειφόρο Ανάπτυξη, βασισμένη στο πνεύμα της ενισχυμένης παγκόσμιας αλληλεγγύης και επικεντρωμένη κυρίως στην εκπλήρωση των αναγκών των φτωχότερων και περισσότερο ευάλωτων ομάδων και με τη συμμετοχή όλων των χωρών, όλων των ενδιαφερομένων και ολόκληρης της ανθρωπότητας (UN, 2015b:3-4).

i. Sustainable Development Goals (SDGs). Τα SDGs αποτελούν έναν φιλόδοξο και πρακτικό ορισμό της βιώσιμης ανάπτυξης που ισχύει για όλες τις χώρες. Αυτή η ευρεία δέσμη αλληλεξαρτώμενων κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών στόχων αντανακλά τις εκτιμήσεις των αξιών που έγιναν συγκεκριμένες μέσω της θέσπισης μιας σειράς στόχων και δεικτών (Colglazier, 2018a).

Στόχος 6: Διασφάλιση της διαθεσιμότητας και βιώσιμης διαχείρισης του νερού και των εγκαταστάσεων υγιεινής για όλους τους κατοίκους του πλανήτη.

Στόχος 7: Διευκόλυνση της πρόσβασης σε οικονομικά προσιτές, αξιόπιστες, βιώσιμες και σύγχρονες μορφές ενέργειας για όλους.

Στόχος 8: Προώθηση της διαρκούς, χωρίς αποκλεισμούς και βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης, της πλήρους και παραγωγικής απασχόλησης και αξιοπρεπούς εργασίας για τον καθένα.

Στόχος 9: Δημιουργία ανθεκτικών υποδομών, προώθηση της βιώσιμης και χωρίς αποκλεισμούς βιομηχανοποίησης και ενθάρρυνση της καινοτομίας σε όλους τους τομείς δραστηριοποίησης.

Στόχος 10: Μείωση των ανισοτήτων που βαθαίνουν το χάσμα μεταξύ των ανθρώπων εντός και μεταξύ των χωρών, ανεξαρτήτου γεωγραφικού μήκους και πλάτους.

Στόχος 11: Εγκαθίδρυση πόλεων και οικισμών ασφαλών, ανθεκτικών, βιώσιμων, μακριά από διακρίσεις και αποκλεισμούς.

Στόχος 12: Διασφάλιση προτύπων βιώσιμης κατανάλωσης και μεθόδων παραγωγής.

Στόχος 13: Ανάλυση επείγουσας δράσης για την καταπολέμηση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής.

Στόχος 14: Διατήρηση και αειφόρος χρήση των ωκεανών, των θαλασσών και γενικότερα όλων των θαλάσσιων πόρων.

Στόχος 15: Προστασία, αποκατάσταση και προαγωγή της αειφόρου χρήσης των χερσαίων οικοσυστημάτων, βιώσιμη διαχείριση των δασών, καταπολέμηση της ερημοποίησης, αναστροφή της πορείας υποβάθμισης του εδάφους και ανάσχεση της απώλειας βιοποικιλότητας.

Στόχος 16: Προαγωγή ειρηνικών και χωρίς αποκλεισμούς κοινωνιών με στόχο την Αειφόρο Ανάπτυξη, πρόσβαση στη δικαιοσύνη για όλους και δημιουργία αποτελεσματικών, υπεύθυνων και συμμετοχικών θεσμών σε όλα τα επίπεδα.

Στόχος 17: Ενίσχυση των μέσων εφαρμογής και εκσυγχρονισμός της Παγκόσμιας Εταιρικής Σχέσης για την Αειφόρο Ανάπτυξηⁱ.

Πηγή: UN (2015b:16), GEM Report (2016:6)

i. Global Partnership for Sustainable Development.

Οι 17 Στόχοι που έθεσε η Αειφόρος Ανάπτυξη στο πλαίσιο της Ατζέντας 2030 των Ηνωμένων Εθνών έχουν ονομαστεί «δώρο για την ανθρωπότητα»¹. Ποτέ άλλοτε οι παγκόσμιοι ηγέτες δεν είχαν δεσμευτεί για μια από κοινού δράση και προσπάθεια απέναντι σε μία τόσο ευρείας απήχησης και παγκόσμιας εμβέλειας πολιτική ατζέντα: «Οραματιζόμαστε έναν κόσμο με καθολική παιδεία –με ισότιμη και καθολική πρόσβαση σε ποιοτική εκπαίδευση σε όλα τα επίπεδα και ίσες ευκαιρίες–, που να επιτρέπει την πλήρη αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού και να συμβάλλει στην κοινή ευημερία». Συμφώνησαν να έχουν «όλοι ίσες ευκαιρίες διά βίου μάθησης, που θα τους βοηθήσουν να αποκτήσουν τις γνώσεις και δεξιότητες που απαιτούνται για να αξιοποιούν τις παρουσιαζόμενες ευκαιρίες και να συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνία».

Οι ηγέτες μεταξύ άλλων επισήμαναν τη σπουδαιότητα της ιδιωτικής επιχειρηματικής δραστηριότητας, των επενδύσεων και της καινοτομίας για την ενίσχυση σημαντικών παραγόντων της παραγωγικότητας, της χωρίς αποκλεισμούς οικονομικής ανάπτυξης και της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας. «Αναγνωρίζουμε την ποικιλομορφία του ιδιωτικού τομέα, που κυμαίνεται από τις πολύ μικρές επιχειρήσεις έως τους συνεταιρισμούς και τις πολυεθνικές. Καλούμε όλες τις επιχειρήσεις να εφαρμόσουν τις αρχές της δημιουργικότητας και της καινοτομίας για την επίλυση των προκλήσεων που εγείρει το όραμα της Αειφόρου Ανάπτυξης».

Η Ατζέντα πρέπει να εφαρμόζεται με τρόπο που να συνάδει με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των κρατών-μελών βάσει του διεθνούς δικαίου. Οι κυβερνήσεις έχουν την πρωταρχική ευθύνη για την παρακολούθηση και αξιολόγηση εφαρμογής των τιθέμενων Στόχων. Οι νέες επιδιώξεις και υποστόχοι τέθηκαν σε ισχύ την 1η Ιανουαρίου 2016 και διακηρύχθηκε επίσημα ότι θα καθοδηγούν τις αποφάσεις που θα λαμβάνονται για τα επόμενα χρόνια έως το έτος 2030.²

Η Ατζέντα 2030 έθεσε ως βασική της προτεραιότητα τη διαρκή πρόοδο μέσω συνεργειών εκ μέρους των κρατών, εστιάζοντας ταυτόχρονα σε όλους τους Στόχους της Αειφόρου Ανάπτυξης (SDGs). Επιδιώκει την κινητοποίηση χρηματοδοτήσεων και τη διασφάλιση του ότι «κανείς δεν μένει πίσω». Προκειμένου να συμβάλει στην επίτευξη των προσανατολισμών της, προωθεί τη δέσμευση πολλών ενδιαφερόμενων μερών, εθνικών σχεδίων δράσης και συμπράξεων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα σε ένα κοινό σχέδιο εφαρμογής των βασικών ιδεών της. Προσπαθεί να αξιο-

i. Ο E. William Colglazier, αρχισυντάκτης του *Science & Diplomacy*, άκουσε ο ίδιος τον Peter Baker, Πρόεδρο και CEO του World Business Council for Sustainable Development, να αποκαλεί τους 17 Στόχους της Αειφόρου Ανάπτυξης «δώρο για την ανθρωπότητα» (Colglazier, 2018a).

ποιήσει την Επιστήμη, την Τεχνολογία και την Καινοτομία (STI)ⁱ για να επιταχύνει την εμπέδωση της κοινωνικής ευημερίας του κόσμου. Τα STI κινούνται απίστευτα γρήγορα στον υπερσυνδεδεμένο ανταγωνιστικό μας κόσμο και οι εξελίξεις που διαδραματίζονται έχουν τη δυνατότητα να παρακάμψουν πολιτικά και διπλωματικά εμπόδια και να χαράξουν νέα μονοπάτια προόδου. Επισημάνθηκε ότι οι συντελούμενες διεργασίες δυναμικά θα προκαλέσουν αναταραχές και προκλήσεις. Οι περισσότερες χώρες έχουν αναγνωρίσει ότι, για την ευημερία και την εθνική τους ασφάλεια, πρέπει να αναβαθμίσουν τις ικανότητές τους στα STI, τα οποία είναι ζωτικής σημασίας για την καρποφορία όλων των προσδοκιών. Η Επιστήμη μπορεί να συμβάλει με διάφορους τρόπους, εντοπίζοντας προκλήσεις, συμβουλευόντας για δράσεις που μπορούν να κάνουν τη διαφορά, προσδιορίζοντας δείκτες για την παρακολούθηση της προόδου και αναζητώντας καινοτόμες λύσεις. Η Επιστήμη, σε συνδυασμό με τις μετασχηματιστικές Τεχνολογίες που η ίδια καθιστά δυνατές, μπορεί να διανοίξει νέες δυνατότητες για τη διευθέτηση των εθνικών, περιφερειακών και παγκόσμιων προβλημάτων, που μερικές φορές είναι πολύ δύσκολο να επιλυθούν αποτελεσματικά από τους εκάστοτε πολιτικούς και διπλωμάτες. Η σημαντικότερη συμβολή των STI τονίστηκε ότι μπορεί να προέλθει από την τελευταία κατηγορία, δηλαδή από τις Καινοτόμες λύσεις, που βοηθούν να παρακαμφθούν δυσεπίλυτα πολιτικά προβλήματα. Για να επιταχυνθούν αυτές οι νέες επιστημονικές και τεχνολογικές αναπροσαρμογές, απαιτείται η επιστημονική διπλωματία και η διεθνής επιστημονική συνεργασία ώστε να βοηθηθούν όλες οι χώρες να καταστούν πιο ικανές στη συνετή διαχείριση των STI. Οι Καινοτόμες λύσεις συχνά θεωρείται ότι συνυφαίνονται στενά με τη διαδικασία της τεχνολογικής προόδου. Ο κόσμος, βεβαίως, βασίζεται σε καινοτομίες στις τεχνολογίες καθαρής ενέργειας, που αποβλέπουν στη μείωση του κόστους και την επιτάχυνση της μετατόπισης των ορυκτών καυσίμων με στόχο τον μετριασμό των αρνητικών συνεπειών της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής. Αλλά σημαντικές εξελίξεις μπορούν, επίσης, να προέλθουν από τις βαθιές τομές που θα επιχειρηθούν στις πολιτικές, τη χρηματοδότηση και νοοτροπία μας, καθώς και από την καλύτερη κατανόηση των αναγκών των καταναλωτών και τη δημιουργική ανάπτυξη των υφιστάμενων τεχνολογιών με σεβασμό στη βιωσιμότητα του πλανήτη.³ Η Τεχνητή Νοημοσύνη συμβάλλει τα μέγιστα στην οικοδόμηση συνοχής μεταξύ των δράσεων και των πολιτικών για την επίτευξη των Στόχων της Αειφόρου Ανάπτυξης (SDGs) και την επίτευξη της Ατζέντας 2030. Η χρήση δεδομένων μεγάλης κλίμακας (data) και της Τεχνητής Νοημοσύνης είναι απαραίτητη για τον εντοπισμό συνεργειών

i. Science, Technology, Innovation (STI).

και ανταλλαγών μεταξύ των διάφορων στρατηγικών για την επίτευξη των ατομικών στόχων και την ανάπτυξη μιας συστημικής προσέγγισης στα SDGs. Το επίπεδο δημοκρατίας του ψηφιακού κόσμου και ο τρόπος που αντιμετωπίζουμε την Τεχνητή Νοημοσύνη επηρεάζει τη βιωσιμότητα του μέλλοντός μας.⁴

Με αυτούς τους τρόπους, η Ατζέντα 2030 μπορεί να αποβεί εξίσου σημαντική τόσο για τη στήριξη της ανάπτυξης των κοινωνιών που είναι βασισμένες στη γνώση και την καινοτομία όσο και για την επίτευξη βραχυπρόθεσμης προόδου στην εκπλήρωση των 17 SDGs. Οι επιστημονικές κοινότητες του πλανήτη θα πρέπει να θεωρήσουν την Ατζέντα 2030 ως μια μεγάλη ευκαιρία για την ενίσχυση της διασύνδεσης μεταξύ επιστήμης-πολιτικής προς όφελος των ανθρώπων όλου του κόσμου.⁵ «Η Ατζέντα 2030 για την Αειφόρο Ανάπτυξη καλεί τους εμπλεκόμενους φορείς να αναπτύξουν ολιστικές και ολοκληρωμένες απαντήσεις στην πληθώρα των νεο-αναδυόμενων κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών προκλήσεων που συναντάμε στο διάβα μας» (Bokonaⁱ, 2016).⁶

«Το 2015 τα κράτη-μέλη των Ηνωμένων Εθνών δεσμεύτηκαν στη φιλόδοξη αλλά καθ' όλα εφικτή Ατζέντα 2030 για την Αειφόρο Ανάπτυξη, σχεδιάζοντας μια νέα πορεία ισορροπίας ανάμεσα στην ανθρωπότητα και τον πλανήτη. Σημαντικά βήματα έχουν γίνει και καινοτόμες συμπράξεις σε διάφορους τομείς παίρνουν σάρκα και οστά. Αλλά αν θέλουμε να πετύχουμε όλους τους Στόχους, χρειάζεται να γίνουν ακόμα περισσότερα» (Liu Zhenmin, 2019)ⁱⁱ.⁷

Ο Στόχος 16, ερμηνευόμενος στο ευρύτερο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του ΟΗΕ, πιθανόν να είναι ο σημαντικότερος στόχος όλων. Οι πόλεμοι και οι συγκρούσεις μπορούν να διαταράξουν γρήγορα την αποτελεσματική εφαρμογή των καθολικών φιλοδοξιών που αντιπροσωπεύει η Ατζέντα 2030. Όπως υπογράμμισε ο μεγάλος επιστήμονας-ανθρωπιστής Jacob Bronowski, οι αξίες που εδράζονται στην επιστήμη ενισχύουν τις θεμελιώδεις αξίες της ανθρωπότητας.⁸ Ωστόσο, είναι γεγονός πως δίχως την πνευματικότητα, όπως επισημαίνει ο Μητροπολίτης Γαβριήλ, οι Στόχοι δύσκολα θα επιτευχθούν (Πλαίσιο 1.2).

i. Irina Bokona, Γενική Διευθύντρια της UNESCO/Director General of UNESCO.

ii. Liu Zhenmin, Αναπληρωτής Γενικός Γραμματέας των Οικονομικών και Κοινωνικών Υποθέσεων των Ηνωμένων Εθνών/Under-Secretary-General for Economic and Social Affairs, UN.

Πλαίσιο 1.2

*Δίχως την Πνευματικότητα, οι 17 Παγκόσμιοι Στόχοι Βιώσιμης
Ανάπτυξης του ΟΗΕ δύσκολα θα επιτευχθούν*

«...Είναι επιτακτική ανάγκη η διασφάλιση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η περιφερειακή και παγκόσμια σταθερότητα, η διασφάλιση της υγείας του πλανήτη μας, η δικαιοσύνη και η ευημερία στις οικονομίες και τις κοινωνίες μας. Αυτό που ακόμη αναζητείται είναι ο τρόπος για να κατακτήσουμε όλα τα παραπάνω. Πώς να συγκεράσουμε και να κάνουμε πράξη τις τρεις διαστάσεις αυτής της βιώσιμης ανάπτυξης: την οικονομική, την κοινωνική και την περιβαλλοντική. Απαιτείται κοινή βούληση, μέθοδος και επιμονή. Και ένα ακόμα “συστατικό”, κατά την άποψή μου, μία τέταρτη διάσταση: η πνευματική. Οι στόχοι γίνονται πράξη και ουσία μέσα από τη διαμόρφωση μιας στρατηγικής που διαπνέεται πάντοτε και από την πνευματική διάσταση. Δίχως την πνευματικότητα, οι 17 Παγκόσμιοι Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης δεν αισιοδοξώ ότι μπορούν αυτονόητα να κατακτηθούν. Η πνευματική αυτή διάσταση ουσιαστικά δίνει ποιοτικό βάθος στις τρεις άλλες. Τις συμπληρώνει, τους δίνει ουσία και τις νοηματοδοτεί... Αν δεν εστιάσουμε σε αυτή την τέταρτη διάσταση, δεν δούμε υπό το πρίσμα της τις τρεις υπόλοιπες, οι κόποι μας θα είναι χαμένοι. Η πολιτική είναι η τέχνη του εφικτού. Στο εφικτό όμως δεν υπάρχει μόνο ένας τρόπος να φτάσουμε. Υπάρχει κι εκείνη η διάσταση που πρέπει και πάλι να συναντήσουμε και να βάλουμε στις ζωές μας».

Μητροπολίτης Νέας Ιωνίας και Φιλαδελφείας Γαβριήλ (2019)

Οι Στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης και τα μέσα εφαρμογής τους θεωρούνται παγκόσμια, αδιαίρετα και αλληλένδετα. Καθένας από τους 17 Στόχους έχει ένα υποσύνολο στοχοθεσιών. Σε κάθε υποσύνολο, τουλάχιστον ένας Στόχος προϋποθέτει τη μάθηση, την κατάρτιση, την εκπαίδευση ή τουλάχιστον την ευαισθητοποίηση σε βασικά ζητήματα που συνδέονται με την εδραίωση της Βιώσιμης Ανάπτυξης. Ο εκπαιδευτικός μηχανισμός λοιπόν αναγνωρίζεται και αναδεικνύεται ως ένας κρίσιμος παράγοντας για την αντιμετώπιση θεμάτων που αφορούν το περιβάλλον και την αειφορία, εξασφαλίζοντας τις απαραίτητες συνθήκες για την προαγωγή της ανθρώπινης ευημερίας. Η Έκθεση GEM Report (2016)⁹ τονίζει την καθοριστική σημασία που διαδραματίζει η διαπαιδαγωγική προσπάθεια σε κάθε διάσταση της Αειφόρου Ανάπτυξης, καθώς η καθιέρωσή της συνιστά το κλειδί που οδηγεί σε άνοδο της υλικής ευημερίας, στην εξασφάλιση καλύτερων αποτελεσμάτων στον τομέα της υγείας, σε λιγότερη άσκηση βίας, σε διεύρυνση της ισότητας ανάμεσα στα φύλα, σε υψηλότερο κοινωνικό κεφάλαιο και στη διατήρηση ενός βελτιωμένου και αναβαθμισμένου φυσικού περιβάλλοντος. «Τώρα περισσότερο από ποτέ, η εκπαίδευση έχει την ευθύνη για την προώθηση των κατάλληλων τύπων δεξιοτήτων (skills), στάσεων (attitudes) και συμπεριφορών (behaviors), που θα οδηγήσουν σε μία βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη».¹⁰

Οι περισσότεροι ορισμοί που επιχειρούνται αναφορικά με την έννοια της Αειφόρου Ανάπτυξης έχουν αμφισβητήσει συθέμελα το status quo, βασιζόμενοι στην πεποίθηση ότι η ανθρώπινη ολοκλήρωση δεν έχει κανένα απολύτως νόημα χωρίς έναν υγιή πλανήτη. Αυτή η άποψη απαιτεί από τους ανθρώπους, τις επιμέρους κοινότητες και τα διαφορετικά έθνη να επανεξετάσουν τις βασικές αξίες που διέπουν τη λειτουργία της καθημερινής ζωής και να αλλάξουν δραστικά τον τρόπο που σκέφτονται. Το να κατανοήσει κάποιος τις προσωπικές του αξίες, τις αξίες που χαρακτηρίζουν την κοινότητα και την ευρύτερη κοινωνική ολότητα καθώς και των συνανθρώπων του στον κόσμο είναι ένα κεντρικό μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας για ένα βιώσιμο μέλλον. Αυτό σημαίνει ότι τα εκπαιδευτικά συστήματα πρέπει να εξελίσσονται και να αναδιαμορφώνονται συνεχώς, προκειμένου να προσδιοριστούν με ακρίβεια ποιες συγκεκριμένες πρακτικές αποδίδουν καλύτερα σε ένα δεδομένο πλαίσιο και πώς αυτές χρειάζεται να τροποποιηθούν με την πάροδο του χρόνου. Πράγματι, για πολλούς από τους υποστηρικτές αυτής της άποψης, η βιώσιμη ανάπτυξη όσον αφορά τον τομέα της εκπαίδευσης γίνεται καλύτερα κατανοητή ως ένα ατέλειωτο και διασκεδαστικό ταξίδι παρά ως ένας προορισμός.¹¹

Η επιτυχής αντιμετώπιση της παγκόσμιας πρόκλησης των SDGs προϋποθέτει την ευρύτατη συναίνεση και συνεργασία μεταξύ των διάφορων κυβερνήσεων, του ιδιωτικού τομέα αλλά και της κοινωνίας των πολιτώνⁱ. Η Ατζέντα 2030 αφορά και απευθύνεται τόσο στα αναπτυγμένα όσο και στα αναπτυσσόμενα κράτη, στις επιχειρήσεις ανεξαρτήτως τομέα και μεγέθους καθώς και στους πολίτες στο σύνολό τους. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι ο ρόλος καθενός είναι διακριτός, επηρεάζεται σημαντικά η αποτελεσματικότητα των υπολοίπων (Πίνακας 1.2).

Πίνακας 1.2 Ρόλος εμπλεκομένων στην Ατζέντα 2030

Διεθνής Κοινότητα	Προσδιορίζει τα SDGs, τους στόχους και δείκτες και τοποθετεί το θέμα στη διεθνή ατζέντα
Κυβερνήσεις	Ορισμός εθνικών στόχων με συγκεκριμένους δείκτες και στόχους

i. Η *κοινωνία των πολιτών* ορίζεται ως ο «τρίτος τομέας» της κοινωνίας παράλληλα με το κράτος και την αγορά, ο οποίος περιλαμβάνει θεσμούς, ομάδες και ενώσεις (είτε διαρθρωμένες είτε άτυπες) που μπορούν να ενεργούν ως μεσολαβητές μεταξύ των δημόσιων αρχών και των πολιτών (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2001:40).

Τοπική Αυτοδιοίκηση	Προτεραιοποίηση στόχων και οικοδόμηση συμπράξεων με όλους τους κλάδους
Επιχειρήσεις	Προσδιορισμός στόχων με συγκεκριμένους δείκτες και δράσεις, συμμετοχή σε συμπράξεις και αναφορά
Φυσικά πρόσωπα	Τροποποίηση συνηθειών κατανάλωσης, εποπτεία του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα

Πηγή: ΣΕΒ (2018:2)

1.1.1. Ο συσχετισμός της Αειφόρου Ανάπτυξης με την Εκπαίδευση και την Επιχειρηματικότητα

«Ανυπομονούμε να έρθει ο καιρός κατά τον οποίο η λέξη “βιώσιμη” δεν θα είναι ένα ακόμα επίθετο, όταν η ανάπτυξη δεν θα χαρακτηρίζεται πλέον ως “αειφόρος”. Ανυπομονούμε να έρθει ο καιρός κατά τον οποίο η ανάπτυξη θα σημαίνει αποκλειστικά “ανάπτυξη που να είναι βιώσιμη”, όπως και η “δημοκρατία” εκφράζει μια έννοια που δεν χρειάζεται καμία διευκρίνιση».

Francelino Grandó (2012)ⁱ

Ένα από τα κύρια συμπεράσματα που εξήχθησαν μέσω της Ατζέντας 2030 για την Αειφόρο Ανάπτυξη συνοψίστηκε στο ότι η επένδυση στην εκπαίδευση είναι θεμελιώδους σημασίας για την εδραίωση της παγκόσμιας ευημερίας. Το μήνυμα που στέλνεται είναι ότι ο τρόπος σκέψης για τη σπουδαιότητα της εκπαιδευτικής προσπάθειας πρέπει να μεταβληθεί ριζικά και επιβάλλεται πάση θυσία να γίνει κατανοητός ο ρόλος που αυτή διαδραματίζει στην προώθηση της ανθρώπινης ευημερίας και την τόνωση της παγκόσμιας αναπτυξιακής πρωτοβουλίας.¹²

Η Ατζέντα 2030 εκφράζει τη συνένωση των παγκόσμιων αναπτυξιακών στόχων για την Αειφόρο Ανάπτυξη σε ένα ομοιογενές πλαίσιο. Η εκπαίδευση τίθεται τώρα στο επίκεντρο της Ατζέντας 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη και λογίζεται ως απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη όλων των SDGs, αλλά και ως επένδυση θεμελιώδους σημασίας για την εδραίωση της παγκόσμιας ευημερίας και την προάσπιση του μέλλοντος της βιώσιμης ανάπτυξης.

Ο Στόχος 4 της Αειφόρου Ανάπτυξης αναφέρεται στο είδος της εκπαιδευτικής

i. Ministry of Development, Industry and Foreign Trade, Brazil.

ΑΘΗΝΑ ΠΡΙΜΙΚΙΡΗ

Εκπαίδευση 4.0

Μάθηση και Δεξιότητες του 21ου αιώνα

ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Μόρφωση, παιδεία, εκπαίδευση, εκπαιδευτικό σύστημα, σχολείο: έννοιες, διαδικασίες, θεσμοί και δομές που αλληλεξαρτώνται και διαμορφώνουν το πιο κρίσιμο στοιχείο προόδου σε κάθε κοινωνία και οικονομία. Η επέλαση της ψηφιακής τεχνολογίας, της 4ης δηλαδή Βιομηχανικής Επανάστασης, ανέδειξε δύο κυρίαρχα ζητήματα: τις δεξιότητες που θα πρέπει να διαθέτουν οι νέοι, καθώς και τη σημασία της διασύνδεσης της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας. Η τεχνολογική εξειδίκευση δεν αρκεί από μόνη της για να αποτελέσει πηγή καινοτομίας. Πρέπει να συνδυάζεται με επιχειρηματικές ικανότητες, οργανωτική τεχνογνωσία και σχεδιασμό. Τι μπορούμε να κάνουμε ώστε η εκπαίδευση να συμβαδίζει με τις εξελίξεις;

Συνδυάζοντας στοιχεία από τα οικονομικά, την ψυχολογία και την κοινωνιολογία, και επαναφέροντας τη συζήτηση στην ουσία των πραγμάτων, η εκπαιδευτικός Αθηνά Πριμικίρη αναδεικνύει την ανάγκη συμπόρευσης των δυνάμεων της γνώσης, της υγιούς επιχειρηματικότητας και της κοινωνίας των πολιτών. Καθώς η τεχνολογική πρόοδος σε όλους τους τομείς συνεχίζεται, το εκπαιδευτικό σύστημα θα συνεχίσει να έχει καίριο ρόλο στην ανάπτυξη των απαιτούμενων δεξιοτήτων, ανεξαρτήτως της μορφής της αγοράς εργασίας ή του οικονομικού κλίματος.

Μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και χρήσιμη ανάλυση της σημασίας της επένδυσης στην εκπαίδευση του 21ου αιώνα, ως απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης και κοινωνικής ευημερίας. Ένα εξαιρετικό ανάγνωσμα για όλους μας, αλλά κυρίως ένα πολύτιμο βοήθημα για όλους όσους είναι υπεύθυνοι για τη χάραξη των πολιτικών ανάπτυξης δεξιοτήτων και καινοτομίας.

Γιάννης Στουρνάρας, Διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος

www.epbooks.gr